

ธรรม

อุบาสิกา คุณรัญจวน อินทรกำแหง

๒๕๖๒ มกราคม ๑๑

หน้า ๑๐๐,๖ หน้า

ธรรมะ
ธรรม

ธรรม

อุบาสิกา คุณรัญจวน อินทรกำแหง

พิมพ์ครั้งที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๕๒

จำนวน ๕,๐๐๐ เล่ม

เพื่อเผยแพร่เป็นธรรมบรรณาการ
ไม่จำหน่าย

ผู้จัดพิมพ์ คณะศิษย์

เอื้อเพื่อภาพปก เสถียรธรรมสถาน

สนใจหนังสือ ติดต่อได้ที่

คุณทัศนาศ จิรสิริธรรม โทร ๖๓๑-๗๖๐๖

คุณนิศากร วนาพงษ์ โทร ๖๕๒-๖๓๖๓

สงวนลิขสิทธิ์

ISBN 974-85767-8-7

จัดพิมพ์ที่ บริษัทธรรมสาร

ควบคุมการผลิต พิมพ์อำเภอ ไทร. ๕๒๖-๕๐๐๘

☸ ขออนุโมทนาแต่ทุกท่านที่มีส่วนร่วมในการพิมพ์หนังสือเล่มนี้ ☸

คำนำ

หนังสือเล่มนี้ ซึ่งเป็นเล่มที่ ๒ หลังจากจัดพิมพ์เรื่อง“การปฏิบัติ
ที่ใจ” เมื่อปี ๒๕๔๑ ได้มาจากการถอดเทปจำนวน ๘ เรื่อง ๒๖ ม้วน
ของคุณแม่ สำเร็จลงได้ก็ด้วยความรัก ความเคารพ และความศรัทธา
ที่คณะเรามีต่อคุณแม่อย่างแท้จริง

พวกเราที่ทำงานนี้ ได้รับอานิสงส์ขึ้นต้นแล้วอย่างพร้อมเพรียง
เพราะการถอดเทปและการจัดพิมพ์ต้นฉบับ บังคับให้เราต้องฟังเทป
หลายครั้ง อ่านหลายครั้ง อย่างซ้ำๆ และคิดตาม ทำให้จิตใจเรา
ได้ซึมซาบและเบิกบานแจ่มใสด้วยธรรมะนั้น

อานิสงส์อันใดที่จะเกิดขึ้นจากกิจกรรมนี้ พวกเราขออุทิศให้กับ
คุณแม่ผู้เป็นที่รักและเคารพ

คณะศิษย์

ธันวาคม ๒๕๔๒

ธรรมสวัสดีค่ะ ในบ่ายวันนี้ก็จะขอถือโอกาสพูดถึงเรื่องของธรรม คือ ธ-รร-ม นะคะ คือเรื่องของ ธรรมะ เพราะว่าเราก็ได้มากระทำ ในสิ่งที่เรียกว่า การปฏิบัติธรรม จะขออนุญาตทำความเข้าใจในเรื่องของคำว่า ธรรม ธ-รร-ม ก่อน โดยมากพอพูดถึงคำว่า “ธรรมะ” เราก็มักจะอธิบายกันว่า คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ทีนี้คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้น มีถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ใช่ไหมคะ อย่างที่เราเคยได้ยินมาแล้วก็ไม่แน่ว่า ใครในชีวิตนี้ จะมีโอกาสอ่านธรรมะ ศึกษาธรรมะ ครบ ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ฉะนั้นจึงเป็นสิ่งที่ค่อนข้างกว้าง คือ กว้างเกินไป จนกระทั่งเราจับความหมายที่สำคัญของคำว่า ธรรมะ ไม่ได้

เมื่อมาดูความหมายของคำว่าธรรมะ ที่จะทำให้เราเข้าใจ และนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้ ก็คงดูว่าคำว่าธรรมนี้แปลว่าอะไร ถ้าโดยพยัญชนะ คือโดยตัวหนังสือ คำว่า ธรรม แปลว่า ทรงตัวเอง คือสามารถทรงตัวเองอยู่ได้อย่างนั้น แต่ถ้าจะแปลให้สั้น คำว่า ธรรม แปลว่า “สิ่ง” หรือ “ธรรมะ” คือ “สิ่ง” ที่ใช้ในภาษาอังกฤษว่า THING, THING นั้นแหละแปลว่า “สิ่ง”

คำว่า “สิ่ง” ในที่นี้ก็คือ รวมความทั้งสิ่งดี สิ่งชั่ว ทั้งทุกข์ ทั้งสุข ทั้งได้ ทั้งเสีย ตลอดทั้งที่มาพูดกันว่าสิ่งนั้นเป็นธรรม สิ่งนี้เป็นธรรม ก็รวมอยู่ในคำว่า ธรรม คือเป็น “สิ่ง” เหมือนกัน ไม่ว่า ธรรมะ หรือ อธรรม ก็เป็นธรรมทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น คำว่าธรรมะนี้จึงเป็นคำที่กว้าง ครอบคลุมหมดทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลนี้ ที่เป็นธรรมะทั้ง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ก็มาก มากมายมหาศาลครอบคลุมหมดทุกอย่าง

ที่นี้ที่เรามาบัญญัติกันว่า ธรรม ถ้ามาปฏิบัติธรรม ก็ถือว่า มากกระทำ สิ่งที่ดีงาม ที่เป็นความดี เป็นสิ่งที่ถูกต้อง ยอมรับกัน แต่ถ้าหากว่าไปทำอย่างอื่นที่ตรงกันข้าม ก็บอกว่าสิ่งนั้นไม่ถูกต้อง หรือถ้าได้รับการกระทำที่เป็นการเบียดเบียนย่ำยี ก็จะบอกว่าสิ่งนี้เป็นอธรรม คือ อยุติธรรม ไม่ถูกต้อง อันที่จริงในเรื่องความหมายของคำว่า ธรรมะแล้ว ไม่ว่าดี ไม่ว่าชั่ว ไม่ว่าถูก ไม่ว่าผิด ใช้ได้หรือใช้ไม่ได้ สุขหรือทุกข์ กำไรขาดทุน ได้เสีย บวกลบ ล้วนรวมอยู่ในคำว่าธรรมทั้งสิ้น แต่ที่นี้มนุษย์มากำหนดกันเอง ถ้าสิ่งใดที่ถูกต้องในความรู้สึกของตน ก็เรียกสิ่งนั้นว่าธรรม สิ่งใดที่ไม่ถูกต้องในความรู้สึกของตนก็เรียกสิ่งนั้นว่า อธรรม เพราะฉะนั้น ถ้าเราจะมาพูดกันถึงว่า นี่เป็นธรรม นี่เป็นอธรรม เอาคนสัก ๒๐ คน มานั่งอยู่ด้วยกัน แล้วให้อธิบายความหมายของ “ธรรม” ของ “อธรรม” ก็คงไม่เหมือนกัน เพราะต่างก็กำหนด หรือบัญญัติคำว่า “ธรรม” หรือ “อธรรม” นั้นตาม

ความรู้สึกของตน ฉะนั้น ท่านจึงบอกว่าใช้ได้ทั้งนั้น จะเรียกว่า ธรรม
ก็ได้ จะเรียกว่า อธรรม ก็ได้ เพียงแต่ว่ามันเป็นธรรมะของสัตบุรุษ
แล้วก็ของพาลชน

“สัตบุรุษ” ก็คือผู้รู้ ผู้มีปัญญา หรือ เป็นบัณฑิต เพราะฉะนั้น บัณฑิต
จะมองเห็นว่า ทุกอย่างล้วนแล้วเป็นธรรม เพราะว่าไม่มีทุกอย่าง
ไม่มีสิ่งใดที่จะรักษาตัวของตัวเองอยู่ได้ตามสมมุติบัญญัติของคน
เพราะฉะนั้น สัตบุรุษจึงมองทุกสิ่งทุกอย่าง ดีก็เป็นธรรม ชั่วก็เป็น
ธรรม ถูกต้องก็เป็นธรรม ผิดก็เป็นธรรม เพราะมันเป็นอย่างนั้นเอง
ในโลกมันจะมีสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างนี้ เปลี่ยนไปเปลี่ยนมา ไม่มีอะไรคงที่
เดี๋ยวก็เรียกสิ่งนี้ว่าดี เดี่ยวก็เรียกสิ่งนี้ว่าไม่ดี ไม่ถูกต้องเสียแล้ว
เพราะฉะนั้น ในความเห็นของสัตบุรุษ หรือในความคิดของสัตบุรุษ
ทุกสิ่งเป็นธรรมทั้งสิ้น เสมอเหมือนกันหมด

แต่ของ “พาลชน” คำว่า “พาลชน” คือ คนพาล คนพาลในที่นี้ไม่ได้
หมายถึงคนเกะกะ เกเร นักเลงหัวไม้ ไม่ได้หมายความว่าอย่างนั้น
ความหมายของคำว่า “พาลชน” ในทางธรรม ท่านหมายถึงคนที่
อ่อน อ่อนในที่นี้คืออ่อนด้วยสติปัญญา เป็นคนที่ไม่ฉลาดเพียงพอ
ท่านจึงเรียกว่าเป็น “พาลชน” คนที่อ่อนด้วยสติปัญญา ไม่มีความ
ฉลาดที่จะควบคุมตัวเองได้ ก็มักจะคิดผิด พุดผิด ทำผิดโดยเจตนา
บ้าง ไม่เจตนาบ้าง อาจจะไม่เจตนาเพราะคิดว่ามันถูก เพราะว่าไม่มี

สติปัญญาเพียงพอ เพราะฉะนั้น พาลชนนี้ เมื่ออ่อนด้วยสติปัญญา ก็อาจจะทำการอันใดที่เป็นการล่วงเกิน เบียดเบียน ทั้งตนเองและผู้อื่น และเมื่อทำมาก ๆ เข้า คนไม่ชอบมาก ๆ เข้า ก็เรียกว่าเป็น คนพาลในความหมายอย่างโลก ๆ ว่า เป็นคนเกะกะเกร เกกมะเหรก ใช้ไม่ได้ แต่ความหมายของคำว่า “พาลชน” ในทางธรรม หมายถึง คนอ่อนด้วยสติปัญญา สติปัญญา ในที่นี้หมายถึงสติปัญญา ภายในเป็นส่วนใหญ่ เมื่อไม่ได้รับการฝึกหัดอบรมจิต ก็คิดเอา ยึดเอาตามความรู้สึก ตามประสบการณ์ ตามความคุ้นเคยของตัวเอง ถ้าอะไรถูกใจ สิ่งนั้นเป็นธรรม ถ้าอะไรไม่ถูกใจ สิ่งนั้นเป็นอธรรม เพราะฉะนั้น ความหมายของธรรม อันที่จริงแล้ว ไม่มีการแยก เป็นฝ่ายบวกหรือฝ่ายลบ ทุกอย่างเป็นธรรมทั้งสิ้น

ทำไมทุกอย่างถึงเป็นธรรมทั้งสิ้น ก็เพราะว่าสิ่งที่ดี สิ่งที่ดีก็อยู่ที่เดียวกัน สิ่งที่ดีสะอาด สิ่งที่ดีสกปรก ก็อยู่ที่เดียวกัน สิ่งที่น่ารัก สิ่งที่น่าชัง ก็อยู่ที่เดียวกัน สิ่งทั้งหลายที่เป็นของคู่ที่มนุษย์มักจะแยกออกเป็น ๒ ฝ่าย ฝ่ายชาย ฝ่ายขวา ฝ่ายบวก ฝ่ายลบ แต่อันที่จริงแล้ว อยู่ในที่เดียวกันทั้งนั้น พูดอย่างนี้เข้าใจไหมคะ เหมือนอย่างที่นี่ ที่ห้องประชุม ศาลานี้ เวลานี้แน่น เต็มไปหมด แต่อีกสัก ๑๐ วัน ศาลาที่แน่นเต็มวันนี้ก็จะว่าง ศาลาเดียวกันหรือเปล่า ก็ศาลาเดียวกันนั่นเอง ตื่นเช้าขึ้นมาหิว ก็เพราะว่าเมื่อวานตอนเย็นนั้นไม่ได้รับประทานอาหารเช้าอย่างที่เคยรับประทาน ตอนเช้าหิว ท้องใคร

ทิว ไจใครทิว แล้วพอถึงเวลาสัก ๒ โมงเช้า ได้รับประทานอาหารอ่อม
ท้องใครอ่อม ไจใครอ่อม ก็คนนั้นแหละ ไซ้ไหมคะ ไม่ใช่ใจคนอื่น ไม่ใช่
ท้องคนอื่น เห็นไหมคะ สิ่งที่เราเรียกว่าเป็นสิ่งคู่ ตามที่เรายึดมั่นว่า
นั่นดี นี่ถูกต้อง สิ่งนี้น่ารัก เด็กคนนี้น่ารัก เพราะเหตุที่วันนี้แต่งเนื้อ
แต่งตัวเรียบร้อย สุภาพ น่าดู กิริยามารยาทนุ่มนวล พุดจาอ่อนโยน
อีกสัก ๒ อาทิตย์ไปพบเข้า อยู่ในหมู่เพื่อนฝูง แต่งตัวตามสมัยนิยม
ลึบ ติดไปหมด ไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นอะไรตรงไหน กิริยาท่าทางอยู่ใน
กลุ่มเพื่อน ก็ต้องพุดอย่างเพื่อนพุด กิริยาก็ต้องทำอย่างที่เพื่อนทำ
มันมองดูกระโดดกระเดก มันมองดูกร้าว กระด้าง กร่าง แหมมัน
น่าซึ้งจริงๆ ก็เด็กคนเดียวกันนั้นแหละ พอเขามาหาผู้ใหญ่ในอีก
วันหนึ่ง เขาก็เปลี่ยนกิริยาท่าทางของเขา แต่งเนื้อแต่งตัวใหม่ น่ารัก
อีกแล้ว ก็คนเดียวกันนั้นแหละ ไซ้ไหมคะ เคยพบไหม เราก็เคยพบ
แม้แต่ตัวเราเองก็เหมือนกัน พุดกับลูกตอนเช้า อ่อนหวาน น่ารัก
เป็นแม่ที่น่านรัก ลูกอยากมีแม่อย่างนี้ แต่พอถึงตอนเย็น อย่าเข้ามา
ใกล้นะ ไปให้พ้น ไปให้ไกลๆ เกรี้ยวกราด พอถึงตอนเย็นแม่เหนื่อย
เต็มที เหนื่อยจากการทำงาน ลำบาก มีปัญหาในที่ทำงานด้วย พอเห็น
หน้าลูก ก็ไม่สามารถจะเป็นแม่ที่อ่อนหวาน น่ารัก เหมือนอย่าง
ตอนเช้าได้แล้ว เพราะตอนเช้าอนเต็มอ้อม อารมณ์ดี แจ่มใส
เห็นไหมคะ แม่คนเดียวกันนั้นแหละ เพราะฉะนั้น ท่านจึงบอกว่า
คำว่า “ธรรม” กินความหมายครอบคลุมหมดทุกอย่าง ไม่ว่าจะ
สิ่งที่เราสมมุติเรียกกันว่า ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม สุขก็ตาม ทุกข์ก็ตาม

มันรวมความหมายอยู่ในคำว่า “ธรรม” ทั้งสิ้น แต่ทว่าเราไม่ได้ศึกษา ไม่ได้ทำความเข้าใจ มนุษย์ส่วนมากจึงกำหนดคำว่า ธรรมเอาตามใจ หรือตามความคิด ความรู้สึกของตนเอง ทั้งๆ ที่ “ธรรม” นั้นหมายถึงคำว่า “สิ่ง” แต่มนุษย์ก็บัญญัติเอาตามความรู้สึกของตน จึงทำให้เกิดปัญหา ความขัดแย้งในระหว่างคนด้วยกันหรือมนุษย์ด้วยกัน

การปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนา ท่านก็แยกออกเป็น ๓ อย่าง หรือ ๓ ส่วน

ส่วนแรก ก็คือ ปรียัติธรรม ไปอยู่ในคำว่า ธรรม ปรียัติธรรม คือการศึกษา เล่าเรียน หาความรู้เกี่ยวกับเรื่องของธรรมะ เหมือนอย่างที่กำลังพูดอย่างนี้ ก็เป็นส่วนของปรียัติ คือการศึกษาการทำความรู้เพื่อเข้าใจกันให้ถูกต้องเสียก่อน ทีนี้เมื่อเข้าใจถูกต้องแล้วก็จะนำไปปฏิบัติ ซึ่งเรียกว่า “ปฏิบัติธรรม” ไม่ใช่รู้เฉยๆ รู้แล้วต้องปฏิบัติ ซึ่งเราก็มีการฝึกปฏิบัติ อย่างที่เราได้ฝึกอบรมกัน มีการนั่ง มีการยืน มีการเดิน เพื่อที่จะปฏิบัติในเรื่องของสมาธิ ฝึกอบรมใจ ที่เราจะทำต่อไป

ส่วนแรก ปรียัติธรรม ส่วนที่สอง ปฏิบัติธรรม ปรียัติธรรมก็ไปเป็นปฏิบัติธรรม จะบอกว่ามันไม่เกี่ยวข้องกัน หรือส่วนนี้สำคัญกว่าส่วนนั้น ยากที่จะพูด เพราะการศึกษาหาความรู้ที่ถูกต้องในทางธรรม

ก่อนที่จะไปปฏิบัติเป็นสิ่งสำคัญมาก ดิฉันเห็นกับตัวของตัวเองว่าเป็นสิ่งที่สำคัญมากถ้าหากเราไม่ได้รับคำสอนที่ถูกต้อง เหมือนอย่างสมัยที่ดิฉันยังเด็ก ๆ แล้วหลายท่านก็อาจจะมีการปฏิบัติเหมือนกันก็ได้ คือรับคำสอนคำบอกเล่าว่า “นิพพาน” เป็นสถานที่แห่งหนึ่งซึ่งเราจะต้องเดินทางไป เคยได้ยินไหมคะ จะต้องไป แล้วก็อีกตั้งไกลเขียว แล้วก็ไกลนี้ ก็ไปนึกเอาว่า อยู่ปากฟ้า ป่าหิมพานต์ อยู่ขุนเขาหิมาลัยท่านองนั้น แล้วว่าจะไปถึงนิพพานได้ต้อง “ทำ” ทำอะไรก็ไม่รู้ รู้แต่ว่า ทำ ทำความดี ทำไป ทำไป ทำเมื่อไร ทำสักเท่าไรก็ไม่รู้ รู้แต่ว่าทำไป แล้ววันหนึ่งจะถึง อย่างนี้มันก็ทำให้เรารู้สึกว่า เรื่องการปฏิบัติธรรม เพื่อจะให้จิตเกิดความสุข เย็น เป็นสุข ไปถึงนิพพาน มันสุดเอี่ยม รู้สึกอย่างนั้นไหม มันสุดเอี่ยม เพราะฉะนั้น ตั้งแต่เป็นเด็กจนกระทั่งโตเป็นสาว จนกระทั่งเป็นผู้ใหญ่ ทำงานทำการแล้ว ก็ไม่เคยนึกสนใจจะมาปฏิบัติธรรม เพราะรู้สึกมันสุดเอี่ยม มันไกลเหลือเกิน ไม่รู้ว่าชีวิตนี้ จะถึงไหม จะทำได้ไหม ปล่อยไปก่อน คนส่วนมากเข้าใจอย่างนี้ จนกระทั่งเรารู้ความหมายของคำว่านิพพาน ซึ่งเราจะได้พูดกันต่อไป นั้นแหละ เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดกำลังใจว่าเป็นสิ่งที่ทำได้ เกิดได้ แล้วก็ทำได้ ในชีวิตนี้ ถ้าเราจะทำอย่างจริงจัง เพราะฉะนั้น ถ้าจะบอกว่า ปรัชญาธรรม ไม่สำคัญ จะเอาแต่ปฏิบัติอย่างเดียว ถ้าหากว่าได้รับคำสอนวิธีการปฏิบัติอย่างถูกต้อง ก็ปฏิบัติทันที ไม่ต้องศึกษามากก็ได้ แต่ถ้าเผชิญได้รับคำสอนที่ไม่ถูกต้อง คำสอนที่ผิดอย่างเช่นว่า ทำบุญไปเถอะ

มีเงินเท่าไรทำบุญไป ทำมาก ๆ แล้วก็จะขึ้นสวรรค์ คนก็หวังสวรรค์ เพราะนี่ถือว่าเป็นความสุข ก็ทุ่มเททำบุญจนกระทั่งไปกู้หนี้ยืมสินเขามากก็มี เพื่อที่จะทำบุญ ขายเรือสวนไร่นา เพื่อจะทำบุญก็มี แล้วผลที่สุด ก็ลงเอยด้วยความทุกข์ แล้วก็เลยเกลียดการที่จะเข้ามาหาพุทธศาสนา เพราะคำสอนที่ไม่ถูกต้อง

เพราะฉะนั้น ปรีชาธรรม เป็นสิ่งที่สำคัญ ถ้าเราสามารถเข้าใจถูกต้องในตอนต้น เสียเวลาในตอนต้น แล้วนำไป “ปฏิบัติธรรม” ก็จะไม่มีความลังเลสงสัย มีแต่ความมั่นใจ แน่ใจ ว่าสิ่งที่กำลังกระทำนี้ถูกต้องก็จะก้มหน้าก้มตาทำไปอย่างเดียว จะตั้งหน้าตั้งตาทำ แล้วก็เกิด ปฏิเวธธรรม นั่นคือเป็นส่วนที่สาม

ปฏิเวธธรรม นั่นก็คือผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติธรรม ซึ่งผู้ปฏิบัติเท่านั้นที่จะได้สัมผัส ลิ้มรสด้วยตนเอง จะให้ใครไปบอก แนะนำ อธิบายสักเท่าใด มันก็ไม่ซาบซึ้ง เพราะไม่ได้ลิ้มรสด้วยตัวเอง คือไม่ได้ปฏิบัติด้วยตัวเอง

เพราะฉะนั้น การแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน ทั้ง ปรีชาธรรม ปฏิบัติธรรม และ ปฏิเวธธรรม ทั้ง ๓ คำนี้ก็รวมอยู่ในคำว่าธรรมเหมือนกัน นี้ก็เพื่ออธิบายว่า ความหมายของคำว่า “ธรรม” นั้น กว้าง ครอบคลุมทุกสิ่งในจักรวาลนี้ ไม่มีสิ่งใดที่จะรอดออกไปจากคำว่า ธรรมะได้

ทุกอย่างเป็นธรรม เพราะฉะนั้น บางคนที่มาวัดใหม่ ๆ จะไปวัดไหน ก็ตาม แล้วก็กลับออกไปด้วยความขัดเคืองใจ ไม่ถูกใจ บอกไม่เห็น จะเป็นวัดเลย เป็นโลก เป็นคนชาวบ้าน คนชาววัดก็เหมือนคนชาวโลก นั่นก็เพราะ เขากำหนดความหมายของวัด ตามความรู้สึกของเขา ว่า คนที่เข้าวัดต้องเป็นคนที่บรรลุแล้ว พุดง่าย ๆ ว่า ถ้าใครอยู่วัด คนนั้นต้องบรรลุแล้ว ไม่โลก ไม่โกรธ ไม่หลง แล้วก็เป็นคนไม่มีอารมณ์ มีแต่ความเยือกเย็น ผ่องใส ซึ่งเป็นความเข้าใจผิด คนที่เข้าวัด คือคนที่มีความตั้งใจที่จะปฏิบัติ ทুমฺเทศีวิต อุทิสซีวิต เพื่อการปฏิบัติให้มาก แต่ก็ยังกำลังปฏิบัติอยู่ ยังหาใช่ผู้บรรลุธรรมถึงที่สุดไม่ เพราะฉะนั้นการพูด การกระทำ บางทีก็อาจจะมึอะไรที่แสดงอารมณ์แบบคนบ้านบ้าง นี่ก็เพราะกำหนดว่า คนวัดต้องเป็นอย่างนี้ คนบ้านต้องเป็นอย่างนี้ ถ้าคนบ้านมีลิตธิโกรธ มีลิตธิโลก มีลิตธิหลง แต่คนไปอยู่วัดไม่มีลิตธิ นี่เป็นความเข้าใจผิด แล้วก็เลยออกไปจากวัดด้วยความโกรธ เพราะไม่รู้ ไม่เข้าใจ ความหมายของคำว่าธรรมะ เพราะอันที่จริงแล้ว โลกกับธรรม ก็คืออันเดียวกัน วัดกับบ้าน ก็คืออันเดียวกัน นี้อย่างนี้เข้าใจไหมคะ องค์กรสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านไม่ได้ทรงปรารถนา หรือ ไม่ได้ทรงหวังว่าคนทุกคนพอมาศึกษาธรรมะเข้า แล้วจะต้องบวชทั้งหมด เหมือนอย่างคำถามที่มีมาคำถามหนึ่งว่า “ถ้าคนมาสนใจธรรมะ มาบวชกันเสียหมด จะไม่มีคนเหลือที่จะสืบพระพุทธศาสนา”

อันที่จริงแล้ว เป็นไปไม่ได้ สิ่งนี้เป็นไปไม่ได้แน่ ๆ ท่านที่นั่งอยู่ที่นี้ ถ้าชักชวนให้มาบวชกันเถอะ จะมีสักกี่คนที่จะบวช แล้วอันที่จริงก็ไม่ชักชวนให้บวช เพราะเหตุว่าไม่จำเป็นที่จะต้องบวชจึงจะปฏิบัติธรรมได้ ทุกคนถ้าเข้าใจว่าการปฏิบัติธรรมคืออะไร มีวิธีการปฏิบัติอย่างไร ปฏิบัติที่บ้านก็ได้ อย่างที่ได้รับคำแนะนำว่า สร้างวัดขึ้นในใจ สร้างวัดขึ้นที่บ้าน นั่นก็คือถ้าสามารถควบคุมอารมณ์ ฝึกหัดอบรมขัดเกลาจิตใจ ให้เบาบางจากความโลภ โกรธ หลง เบาบางจากความออยาก ความยึดมั่น นั่นก็คือความเย็นที่เกิดขึ้นแล้ว ทั้ง ๆ ที่อยู่ที่บ้าน

เพราะฉะนั้น โลกกับธรรมก็อันเดียวกัน วัดกับบ้านก็อันเดียวกัน ไม่มีอะไรแตกต่างกันเลย เพียงแต่การประพฤติ ปฏิบัติที่มีการกำหนดกฎเกณฑ์ เพื่อให้เหมาะสมกับสภาวะความเป็นอยู่ของแต่ละที่เท่านั้นเอง

เพื่อที่จะให้เข้าใจความหมายของคำว่า ธรรม ให้ชัดเจนขึ้น พูดคร่าว ๆ ก็จะบอกว่า ธรรมะ คือ ธรรมชาติ และคำว่า ธรรมชาติ คำเดียวนี้ก็คลุมความทั้งหมดอีกเหมือนกัน คลุมความทุกรวมอยู่ในความหมายของคำว่าธรรมชาติ ในความหมายของคำว่า ธรรมชาตินี้ ถ้าแยกความหมาย เพื่อให้เกิดความเข้าใจชัดเจนขึ้น ก็จะแยกออกได้เป็น ๔ อย่าง

ข้อแรกก็คือ ธรรมชาติ หมายถึงตัวธรรมชาติ ตัวธรรมชาติในที่นี้คือ สภาวะธรรม สภาวะธรรมหมายถึงสิ่งที่เป็นเองตามธรรมดา ตามเหตุตามปัจจัย สิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ สิ่งที่เกิดขึ้นตามเหตุตามปัจจัย นี่คือนิยามของตัวธรรมชาติดังที่เรามองไปรอบๆ ตัว เราก็มองเห็น สระน้ำ พื้นหญ้า ต้นไม้ บ้านเรือน ถนน ภูเขา แม่น้ำ เหล่านี้เป็น สภาวะธรรม คือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ภูเขาเกิดจากอะไร แม่น้ำเกิดจากอะไร ทะเลเกิดจากอะไร ถ้าไปศึกษาในศาสตร์ต่างๆ เกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้ ก็จะมีบอก แต่ก็รวมลงว่าเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นอย่างนั้น หรือธรรมชาติที่มนุษย์สร้างขึ้น สร้างเป็นอาคาร เป็นบ้าน เรือน เป็น RESORT ก็เป็นธรรมชาติอีกเหมือนกัน เป็นธรรมชาติในอีกลักษณะหนึ่ง แต่ก็ยังเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นจากที่มนุษย์สร้างขึ้น อย่างนี้ ท่านก็บอกว่า เป็นสภาวะธรรมอีกอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นตามเหตุตามปัจจัย ตามเหตุตามปัจจัยก็คือมีความต้องการ คนหนึ่งหรือว่า คนกลุ่มหนึ่ง มีความต้องการ ต้องการว่าควรที่จะสร้าง RESORT ขึ้นตรงท่าเลตรงนี้เพราะมันเหมาะ มีบรรยากาศที่เหมาะสม มีภูมิภาพ มีทัศนียภาพ ที่รื่นรมย์ ที่น่าดู สวยงาม และมีจุดหมายปลายทางว่า เมื่อสร้าง RESORT ขึ้นแล้ว จะเป็นหนทางที่ทำให้ได้เงินทองไหลมาตามที่ต้องการ นี่ก็มีความต้องการเกิดขึ้นก่อน เป็นเหตุเป็นปัจจัย เสร็จแล้วก็ลงมือกระทำ ตามที่ได้กำหนดโครงการเอาไว้ และผลที่เกิดขึ้นก็คือ มีอาคาร มีสถานที่ มีสิ่งแวดล้อม ที่ถูกจัดอย่างสวยงาม และผลที่ตามมาจากสิ่งนั้น ตามที่บุคคลนั้นหรือกลุ่มนั้นต้องการ

คือได้เงิน มีรายได้ มีสิ่งตอบแทนกลับคืนมา

นี้เป็นสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ฉะนั้น ตัวธรรมชาติก็รวมถึงทั้งตัวเราด้วย ตัวเราด้วยนี่คือตัวมนุษย์ทุกคน ตัวคนทุกคนก็อยู่ในตัว อยู่ในความหมายของคำว่าตัวธรรมชาติคือเป็นสภาวะที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ที่เราจะบอกว่า คนก็เกิดจากพ่อแม่ ก็ลองย้อนไปว่า พ่อแม่ละ เกิดมาจากไหน พ่อแม่ก็เกิดมาจาก ปู่ย่า ตายาย ลองมองย้อนไปอีก แล้วปู่ย่า ตายาย เกิดมาจากไหน ก็เกิดมาจากทวด ทวดเกิดมาจากไหน ก็เกิดมาจากทวด ทวด ทวด ต่อกันขึ้นไปอีก

แต่ถ้าเราจะมาดูว่ารูปร่าง ส่วนประกอบของชีวิต ของตั้งแต่ ทวดใหญ่ที่สุด จนลงมาถึงทวดเล็ก จนลงมาถึงปู่ย่า ตายาย จนถึงพ่อแม่ จนถึงตัวเรานี้ มีอะไรแตกต่างกันบ้าง ตั้งแต่ศีรษะจนเท้า มีอะไรแตกต่างกันไหม ไม่มีอะไรแตกต่างกันเลย นั่นคือแสดงถึงตัวธรรมชาติ สภาวะธรรมที่เป็นตามธรรมชาติ เป็นอยู่อย่างนี้ ถึงได้บอกว่า มาจากธรรมชาติ และจะกลับคืนสู่ธรรมชาติ ต่อให้เป็นมนุษย์โบราณสมัยที่พันปีมาแล้วก็ตาม จับออกมาผ่าออก แยกออกไป เหมือนกันทั้งนั้น มีหัวใจ มีตับ มีปอด มีม้าม มีกระเพาะ มีลำไส้ มีมดลูกถ้าเป็นผู้หญิง ซึ่งธรรมชาติได้จัดเอาไว้ อย่างได้สัดส่วนอย่างเหมาะสม อยู่ในที่ของมันที่สามารถจะทำงานร่วมกันได้ ตาม

หน้าที่ของมัน เพื่อให้ชีวิตนี้เคลื่อนไหวได้ ดำรงอยู่ได้อย่าง
เหมาะสม อย่างถูกต้อง นี่คือตัวสภาวะธรรม คือตัวธรรมชาติ

เพราะฉะนั้น ธรรมข้อแรก คือหมายถึงตัวธรรมชาติ ถ้าพูด
กว้าง ๆ ก็คือ ธรรมชาติ แต่ถ้าแยกแยะออกมาข้อแรก คือ ตัว
ธรรมชาติที่เป็นสภาวะธรรมที่เป็นไปตามเหตุตามปัจจัยของมัน
นี่เมื่อผู้ใดศึกษาตัวธรรมชาติ จะธรรมชาตินอกตัวเรา หรือ
ธรรมชาติในตัวเรา ศึกษาไป ศึกษาด้วยการดูข้างใน คือหมายความว่า
ว่าศึกษาด้วยจิต ไม่ศึกษาด้วยการคิด ดู ดู จะนั่งดูต้นหมากรากไม้
หรือจะจดจ่อลงไปที่ดอกบัวสักดอก จะเริ่มต้นวันนี้ก็ได้ หมายถึง
เอาไว้ ดอกบัวที่เราพอใจ ที่เราอยากจะทำ วันนี้ดู กำหนดดูธรรมชาติ
ของดอกบัวดอกนี้ วันนี้มีลักษณะธรรมชาติเป็นอย่างไร พรุ่งนี้เป็น
อย่างไร มะรืนนี้เป็นอย่างไร ดูไปทุกวัน จนกระทั่งถึงวันสุดท้าย
ดอกบัวดอกนั้นเป็นอย่างไร เหมือนเดิมไหม นี่คือสิ่งที่จะบอกให้รู้
ถึงความหมายของธรรมชาติ

ข้อต่อไปนั้นคือกฎของธรรมชาติ ให้เฝ้าดูอารมณ์ ความรู้สึกที่
เกิดขึ้นภายในของเราเอง ตั้งแต่วันแรกที่มาที่นี่ คือมาที่
เสถียรธรรมสถาน วันแรกที่เหยียบย่างเข้ามา ความรู้สึกในใจเป็น
อย่างไร ยังจำได้ไหม วันที่สอง ไม่ต้องเอาวันที่สองหรอก เหยียบ
ย่างเข้ามาตอนเช้า ตอนบ่ายเป็นอย่างไร ตอนค่ำเป็นอย่างไร

รุ่งขึ้นวันที่สองเป็นอย่างไร จนกระทั่งถึงวันนี้เป็นอย่างไร เหมือนกันไหมคะ ไม่เหมือน ขึ้น ๆ ลง ๆ เดี่ยวชอบ แหม ไม่นึกว่าจะมีที่ที่เป็นสวนสวยงาม ให้ความสบายตา สบายใจ เหมือนอย่างนี้ ก้าวแรกเข้ามา ชื่นอกชื่นใจ เพราะว่าหนีมาจากมลพิษข้างนอก แต่พออยู่ไป แหม แน่น ร้อน เหนื่อย เพราะฉะนั้น อารมณ์ ความรู้สึกก็ไม่ค่อยจะชอบ ไม่ค่อยจะสบาย ยิ่งมาต้องนั่งขัดตัวอยู่อย่างนี้ ยิ่งเหน็ดเหนื่อย ยิ่งหนัก ยิ่งลำบาก เปลี่ยนไปเรื่อย แต่เมื่อใดที่พอนั่งสมาธิอยู่กับลมหายใจได้ จิตสงบ สบาย มันก็เปลี่ยนไปอีก เห็นไหมคะ นี่คะ เราศึกษาดู จะศึกษาจากสิ่งที่เป็นรูปธรรมหรือว่าจะศึกษาจากสิ่งที่เป็นนามธรรม คือความรู้สึกที่เกิดขึ้นก็ได้ จะเห็นว่าไม่มีอะไรคงที่เลย เปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา นี่คือกฎของธรรมชาติที่ธรรมชาติแสดงตัวให้ มนุษย์ได้เห็นตลอดเวลา มันแสดงตัวของมันเองอยู่ตลอดเวลาว่า ธรรมชาติเป็นอย่างนี้ละ สัจธรรมของธรรมชาติเป็นอย่างนี้ละ แต่มนุษย์ไม่เห็น เรียกว่า ปิดหู ปิดตา ไม่ยอมศึกษาถึงตัวกฎของธรรมชาติ นั่นก็คือ อนิจจัง ความเปลี่ยนแปลงที่ธรรมชาติบอกอยู่ตลอดเวลา หรือ กฎของไตรลักษณ์ สภาวะ หรือ ลักษณะอันเป็นธรรมดา ธรรมชาติ ๓ ประการ อนิจจัง ความไม่เที่ยง ทุกขัง ความทนได้ยาก อนัตตา ความไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน ตัวตนอันนี้ที่ยึดมั่นถือมั่นนี้ ดูไป ดูไปเรื่อย ๆ ดูไปทุกขณะ แล้วจะยิ่งเห็นมากยิ่งขึ้น ถ้าหากว่าเป็นตัวตนที่แท้จริง อย่างชนิดที่ยึดมั่นว่าเป็นของฉันได้ ก็คงจะควบคุมได้ ควบคุมไม่ให้โต ไม่ให้แก่ ควบคุมไม่ให้เจ็บ

ไม่ให้ป่วย ควบคุมไม่ให้เป็นทุกข์ ให้มีแต่ความสุข รื่นรมย์ ถ้าควบคุมได้ เราปรารถนาอย่างใดก็ได้ อย่างนั้น แต่ก็ไม่ควบคุมไม่ได้ เพราะว่ามันตกอยู่ภายใต้กฎของธรรมชาติ เพราะฉะนั้น ถ้าหากว่าศึกษา ดูไป ดูไปถึงสภาวะธรรมที่ล้อมรอบตัวเรา รวมทั้งตัวเราเองนี้ ทั้งภายนอกและภายในก็จะค่อยได้พบสิ่งที่เรียกว่า “สังขธรรม”

สังขธรรม คือสิ่งที่ เป็นกฎของธรรมชาติ ตัวธรรมชาตินั้นคือ สภาวะธรรม กฎของธรรมชาติคือสังขธรรม คือ ความจริงของธรรมชาติ ที่จะคงเป็นอยู่อย่างนี้ไม่มีเปลี่ยนแปลง กฎของธรรมชาติเป็นกฎที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ไม่มีกฎอันใดที่ยิ่งใหญ่ หรือว่า ศักดิ์สิทธิ์เท่า เรามีกฎกันมากมายในชีวิตที่เราผ่านมา กฎระเบียบของโรงเรียน กฎหมายต่างๆ ที่กำหนดกันออกมา ไม่รู้มีกี่ร้อยก็พันกฎ ตลอดจนกฎหมายสูงสุด ที่เรียกว่ากฎหมายรัฐธรรมนูญ เป็นกฎหมายสูงสุด แต่ก็หาได้อยู่คงที่ไม่ กฎหมายรัฐธรรมนูญก็เปลี่ยนแปลงมาจนกระทั่งไม่จำแล้วว่ฉับที่เท่าไร แล้วก็อาจจะเปลี่ยนแปลงต่อไปอีกไม่รู้กี่ฉับ เพราะว่ากฎระเบียบ หรือกฎหมายเหล่านี้สร้างขึ้นโดยใคร โดยคน โดยมนุษย์ ซึ่งความรู้สึกรหรือทริฐิของมนุษย์เปลี่ยนแปลงได้เรื่อย ตามประสบการณ์ ตามความรู้ที่ไปประสบมา หรือว่าได้ความรู้เพิ่มเติมมา เปลี่ยนไปเรื่อยตลอดเวลา เมื่อมนุษย์เองยังไม่เที่ยง ยังไม่มั่นคง แล้วยิ่งมากำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ ขึ้น กฎหมายที่ทำโดยมนุษย์ หรือสร้างโดยมนุษย์ จึงเป็นกฎที่อาจจะ

เปลี่ยนแปลงได้เรื่อย แต่กฎของธรรมชาติจะทรงตัวอยู่อย่างนั้น คงตัวอยู่อย่างนี้ไม่มีวันเปลี่ยนแปลง นั่นคือกฎของอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ตลอดจนธรรมะที่เรียกว่า อริยสัจธรรม

อริยสัจธรรม หมายถึง อริยสัจ ๔ เรื่องของความทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ การดับทุกข์ ตลอดจนวิธีที่จะดับความทุกข์นั้น นี่ก็เป็นกฎของธรรมชาติอีกอย่างหนึ่งเหมือนกัน กฎของธรรมชาติ หรือ สัจธรรมที่บอกว่า ทุกสิ่งย่อมเกิดขึ้นตามเหตุตามปัจจัย คือผลที่เราพบ ที่เราประสบ หรือคนทั้งหลาย เมื่อประสบผลที่เกิดขึ้นจะพอใจ ก็ตาม ไม่พอใจก็ตาม จงรู้เถิดว่าผลนั้นไม่ได้เกิดขึ้นลอยๆ ไม่ได้ อยู่ดี ๆ เกิดขึ้นเอง แต่เกิดขึ้นเพราะมีเหตุปัจจัย คือมีการกระทำ ให้เกิดขึ้น ผลจึงเป็นเช่นนั้น การที่ได้ทรัพย์สินเงินทอง ได้ลาภ ได้ยศ ได้สรรเสริญ ได้ความสุข อยู่ดี ๆ มันไม่ได้ได้มาเฉยๆ แต่ได้เพราะ มีเหตุปัจจัย เหตุปัจจัยคือกระทำเช่นนั้นจึงได้มา เช่นเดียวกับเมื่อ เลื่อมลาภ เลื่อมยศ ได้รับคำนิทา มีความทุกข์ ก็ไม่ได้เกิดขึ้นเอง เหมือนกัน มันมีเหตุปัจจัย นี่เป็นกฎของธรรมชาติที่ยิ่งใหญ่ และเป็นหลักสำคัญในทางพระพุทธศาสนาที่ท่านบอกว่า “สิ่งใดมีแดนเกิด สิ่งนั้นก็มิได้แดนดับ” นี่เป็นเหตุเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน เพราะฉะนั้น พระพุทธศาสนา จึงเป็นศาสนาของเหตุของผล ไม่ใช่ เป็นศาสนาที่จะบอกว่า ให้เชื่ออย่างงมงาย เพราะว่าตัวกฎของ ธรรมชาติที่บอกว่า ผลอย่างใด เกิดจากเหตุอย่างนั้น ไม่มีสิ่งใด

เกิดขึ้นลอย ๆ เลยส์กอย่างเดี๋ยวกฎธรรมชาติกฎนี้ ท่านเรียกว่า “กฎอิทัปปัจจยตา” ซึ่งเราจะได้พูดกันต่อไปอีกเหมือนกัน

กฎอิทัปปัจจยตา หมายถึงกฎที่อธิบายว่าเมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้ก็ต้องมี คือเมื่อกระทำสิ่งนี้ ผลก็เป็นอย่างนี้ เมื่อสิ่งนี้ไม่มี เมื่อไม่กระทำอย่างนี้ ผลก็ไม่เป็นอย่างนี้ ถ้ายกตัวอย่างง่าย ๆ ถ้าการกระทำนั้นกระทำด้วยความยึดมั่นถือมั่น ว่าผลจะต้องออกมาเป็นอย่างนี้ ผลที่เกิดขึ้นก็คือเป็นทุกข์ เพราะมันจะไม่ได้ตามนั้น ถึงได้ตามนั้นแล้วก็ยังไม่ถูกใจ เพราะมีอะไรแทรกซ้อนขึ้นมา เช่น เกิดความโลภตามมา นี่ก็คือเมื่อมีสิ่งนี้ มีอุปาทานความยึดมั่น สิ่งนี้ก็มี คือความทุกข์ย่อมตามมาบ้าง น้อยบ้าง เวลานี้ยังมองไม่เห็นก็โปรดฟังไว้ก่อน แล้วลองใคร่ครวญดู ถ้าสิ่งนี้ไม่มี คือกระทำการสิ่งใดโดยไม่ยึดมั่นถือมั่น แต่ทำเพราะเห็นว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง ควรทำ เพราะเกิดประโยชน์ สิ่งนี้ ก็ไม่มี ความทุกข์ก็ไม่มี จะมีแต่ความอึดใจ ความพอใจ ความเบิกบานที่ได้กระทำสิ่งที่เกิดประโยชน์

เพราะฉะนั้น กฎอิทัปปัจจยตาจึงเป็นกฎที่จะบอกมนุษย์ทั้งหลายว่าอันที่จริงแล้ว การกระทำนั้นแหละสำคัญที่สุด การกระทำที่ถูกต้องจะนำผลที่ถูกต้องมาให้ คือไม่มี ความทุกข์ ไม่เป็นทุกข์ การกระทำที่ไม่ถูกต้องจะนำผลที่ไม่ถูกต้อง คือเกิดความทุกข์ ความไม่สบายใจ ด้วยประการต่าง ๆ

นี่เมื่อเราพูดถึงในทางธรรม ก็มีความหมายว่าอย่างนี้ ถ้าพูดให้ง่าย ๆ เข้าไปอีก ความหมายของกฎอิทัปปัจจยตา ที่ดิฉันชอบใช้คือ ไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้นลอย ๆ จำเอาไว้ง่าย ๆ ไม่มีอะไรเกิดขึ้นลอย ๆ เพราะฉะนั้นใครที่นั่งนึก นั่งหวัง นั่งมองฟ้า อ้อนวอนเทวดา ขอให้ปล่อยตุ๊บลงมาเถอะ ใจสิ่งที่ต้องการ ไม่มี ไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้นลอย ๆ หรือสมัยก่อนนี้ ได้ยินเพลงฝรั่งเขาร้อง WHAT EVER WILL BE, WILL BE เต็มวันก็ยังคงมีร้องกันอยู่ WHAT EVER WILL BE, WILL BE อะไรมันจะเป็น มันก็จะเป็น แต่นี่ค่อนข้างเป็นทางโลก อันที่จริงแล้ว ถ้าหากว่า WHAT EVER WILL BE, WILL BE แล้วก็ให้มันเกิดขึ้นตามยถากรรม คือ ถ้าใช้ตามคำชาวโลกจะบอกว่า แล้วแต่มันเป็นไปตามยถากรรม นั่นไม่ใช่กฎอิทัปปัจจยตา อย่างถูกต้อง เพราะเหตุว่า ปล่อยให้เกิดขึ้นตามบุญตามกรรม ไม่ได้ใช้สติปัญญา ไม่ได้ใช้จิตที่มีสติปัญญาควบคุมการกระทำ ให้ถูกต้อง อย่างนั้นมันเหมือนกับสวะ ปล่อยลอยไป เพราะฉะนั้น WHAT EVER WILL BE, WILL BE อย่างถูกต้อง จะต้องเป็นการกระทำ ที่ประกอบด้วยสติปัญญา แล้วสิ่งที่เกิดขึ้นจึงจะนำผลที่ไม่เป็นความทุกข์ให้เกิดขึ้น

ฉะนั้น ความหมายของคำว่า ธรรมะ ข้อแรก ก็คือตัวธรรมชาติ ข้อที่สอง กฎธรรมชาติ ตัวธรรมชาติ สภาวะธรรม กฎธรรมชาติ สัจธรรม ทั้ง ๒ อย่างนี้ ท่านทั้งหลายก็คงมองเห็นแล้วว่าเมื่อเรา

พูดว่า พระพุทธศาสนา แยกออกได้เป็น ๓ ส่วน ปรียัติธรรม ปฏิบัติธรรม ปฏิเวธธรรม ตัวธรรมชาติและกฎธรรมชาติจะอยู่ในส่วนไหนคะ ก็จะอยู่ในส่วนแรก คือ ปรียัติธรรม เราต้องศึกษาเรื่องของธรรมชาติ ศึกษาจนกระทั่งค่อยๆ รู้จักเรื่องของกฎของธรรมชาติ นี่คือทำความรู้เสียก่อนก็จะเข้าใจในเรื่องของธรรมะชัดเจนขึ้น

จากนั้นไปถึงข้อที่ ๓ ความหมายข้อที่ ๓ ก็คือหน้าที่ เมื่อเรารู้แล้วว่า ธรรมชาติบอกว่า ไม่มีอะไรเกิดขึ้นลอยๆ ผลอันใดเกิดขึ้น ก็มาจากเหตุอันนั้นเสมอ ไม่มีเป็นอื่นไปได้ เพราะฉะนั้น หน้าที่ของมนุษย์ที่จะต้องกระทำ คือ จะต้องมีการกระทำหน้าที่ให้สอดคล้องหรือสมคล้องกับกฎของธรรมชาติ อย่าฝ่าฝืน อย่าต่อต้าน ธรรมชาติแสดงตัวจริง คือสังขธรรมให้เห็นอยู่เสมอว่า ทุกสิ่งไม่มีสิ่งใดเที่ยง คงที่ มีแต่เกิด ดับ เกิด ดับ เกิด ดับ แต่การเกิดดับนี้รวดเร็วมากจนเราจับไม่ทัน เราก็เลยไปคิดว่า มันเกิด มันก็อยู่อย่างนั้นตามสัญญา ตามความจำที่ยึดมั่น แต่ความจริงแล้ว มันเกิดดับไม่เที่ยง แล้วทนอยู่ไม่ได้ ทั้งสิ่งดี สิ่งชั่ว และไม่ใช่ว่า ไม่ใช่ตน ฉะนั้นอย่าพยายามฝ่าฝืน อย่าพยายามต่อต้าน ถ้าต่อต้าน ผลที่เกิดขึ้นก็คือ ความทุกข์ เราก็เป็นทุกข์ ถ้าเราต่อต้าน เราก็จะยึดว่าสิ่งนี้ต้องจริง ต้องอยู่ ความรักที่รักแล้วนี้ จะต้องอยู่ ลูกของฉันจะต้องดี ดีอย่างที่ฉันกำหนดแผนชีวิตของเขาว่าต้องดีอย่างนี้ ต้องเป็นอย่างนี้

ต้องตั้งหลักฐานอย่างนี้ ต้องดำรงวงศ์ตระกูลเอาไว้ได้อย่างนี้ แต่ก็มีพ่อแม่ที่ร้องไห้ คร่ำครวญ ซ้ำซอก เพราะลูกนกหนา นั้นเพราะอะไร เพราะยึดมั่นถือมั่น ประกอบเหตุปัจจัยด้วยการยึดมั่นถือมั่น จะกำหนดว่าลูกจะต้องเป็นอย่างนี้ นึกดูซิ ตัวพ่อแม่เองกำหนดตัวเองได้ไหม ให้เป็นพ่อที่ดีให้เป็นแม่ที่ดี และเป็นลูกที่ดีของพ่อแม่ของเรา ก็ยังกำหนดตัวเองไม่ได้ แล้วทำไมถึงจะไปกำหนดชีวิตของคนอื่น แม้จะเป็นชีวิตของลูกที่เราเป็นผู้ให้กำเนิดเขามา นี่ก็คือการต่อต้าน ฝืนกฎธรรมชาติ ผลที่เกิดขึ้นคือทุกข์ เจ็บใจ เสียใจ ซอกซำxmขึ้น อยู่เรื่อย ๆ มีความไม่สบายใจ ความวิตกกังวลด้วยประการต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา นี่คือ ฝืนกฎธรรมชาติ

เพราะฉะนั้น ความหมายของธรรมะ ข้อที่ ๓ ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งเลย นั่นคือหน้าที่ของสิ่งมีชีวิตที่จะต้องกระทำให้สอดคล้องสอดคล้องกับกฎของธรรมชาติ นั่นก็คือ เรียนรู้ กระทำสิ่งทั้งหลายทั้งปวงอย่างไม่ยึดมั่นถือมั่น แล้วผลที่เกิดขึ้นก็คือจะไม่ต้องเป็นทุกข์ ในข้อที่ ๓ นี้ ในความหมายข้อที่ ๓ ของคำว่าธรรมะ ก็คงจะมองเห็นแล้วว่า นี่แหละ คือปฏิบัติธรรม เมื่อมีความรู้ในเรื่องของธรรมะ มีความเข้าใจอย่างถูกต้องแล้ว เพียงแค่นั้น ไม่มีผลอะไร ต้องนำมาปฏิบัติ นำมาปฏิบัติก็คือ ฝึกการกระทำหน้าที่ให้ถูกต้องด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่น แล้วชีวิตนี้ก็จะมีความสุข มีความสงบ มีความเบิกบาน มีความเยือกเย็น ผ่องใสยิ่งขึ้น ยิ่งขึ้น

ส่วนข้อสุดท้าย ความหมายสุดท้าย ความหมายที่ ๔ ก็คือผลที่ได้จากการทำหน้าที่ตามกฎธรรมชาติ คือผลที่เกิดขึ้น หรือ ผลที่ได้จากการทำหน้าที่ตามกฎของธรรมชาตินั่นเอง นี่ก็คือ ปฏิเวธธรรม ปฏิเวธธรรมจะตามมาโดยอัตโนมัติ จะหวังหรือไม่หวัง มันก็จะเกิดอย่างนี้ เพราะทำอย่างนี้ ผลก็ต้องเป็นอย่างนี้ จะไม่มีอื่นไปได้ ทำอย่างนี้ผลจะต้องเป็นอย่างนี้ ทำด้วยความยึดมั่นถือมั่น ผลจะต้องเป็นทุกซ์ ทำเพราะจะเอาแต่ใจตัว ผลจะต้องเป็นทุกซ์ ทำเพราะเห็นแก่ตัว ผลจะต้องเป็นทุกซ์ แต่ถ้ากระทำโดยไม่ยึดมั่นถือมั่น ในความเป็นตัวตน ในความคิดความเห็นของตน ผลก็คือ ไม่ทุกซ์ มีแต่ความสบายใจที่ได้กระทำสิ่งที่เกิดประโยชน์ ไม่เฉพาะแก่ตัวเอง แต่แก่เพื่อนมนุษย์ แก่ผู้อื่นได้ด้วย นี่คือ ปฏิเวธธรรม ซึ่งมันจะตามมาเอง เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ

ฉะนั้น ในความหมายของธรรมชาติ คือในความหมายของธรรมะ ทั้ง ๔ ข้อนี้ จะมองเห็นอยู่เองแล้วว่า กฎธรรมชาตินั้น ทำงานอยู่ในความหมายอันนี้ชัดเจนด้วยตัวของมันเอง โดยจะตั้งใจหรือไม่ตั้งใจ แต่มันจะต้องเป็นอย่างนี้ นี่คือ แสดงถึงความยิ่งใหญ่และศักดิ์สิทธิ์ นั่นก็คือความหมายข้อที่ ๓ และความหมายข้อที่ ๔ นี้แสดงถึงกฎของธรรมชาติ คือ กฎที่บีบปัจจัยตา ถ้าหากว่าทำหน้าที่ถูกต้อง สอดคล้อง สมคล้องกับธรรมชาติ ไม่ต่อต้าน ไม่ฝืน ผลก็คือไม่เป็นทุกซ์ เหตุอย่างใดผลอย่างนั้น แต่ถ้าหากว่าทำอย่างต่อต้าน อย่างฝืน

จะเอาให้ได้อย่างใจของเรา ให้ถูกใจไปตลอดเวลา ผลก็คือ ต้องทุกข์
ไม่สามารถจะทำได้ เพราะแม้แต่ใจตัวเอง ก็บังคับใจตัวเองไม่ได้
นี่คือ กฎอิทัปปัจจยตา

ฉะนั้นในความหมายของคำว่า ธรรม คำเดียว ประกอบทั้งปริยัติธรรม
ปฏิบัติธรรม แล้วก็ปฏิเวธธรรม แต่ใน ๔ ข้อนี้ สิ่งที่สำคัญที่สุดที่
มนุษย์จะละเลยไม่ได้ คือข้อหน้าที่ คือ ข้อที่ ๓ ที่เป็นข้อที่สำคัญ
ที่สุดที่จะเห็นผลที่จะเกิดขึ้นแก่ตัวเอง เมื่อรู้แล้วว่า ธรรมชาติเป็น
อย่างนี้ กฎของธรรมชาติเป็นอย่างนี้ก็ต้องกระทำ ถ้าหวังความสุข
ความเจริญที่แท้จริงให้เกิดขึ้นแก่ชีวิต

จากความหมาย ๔ ประการ ของคำว่า ธรรมะ จะชี้ให้เห็นชัด โดยสรุป
ง่าย ๆ ว่า ธรรมะ คือ หน้าที่ นี่คือนั่นที่บุคคลทั้งหลายควรจะนำมา
บอกใจตัวเอง ควรมาสอนใจตัวเอง ผู้ที่เป็นคุณพ่อคุณแม่ก็สอนลูก
สอนหลาน ปู่ย่า ตายาย ก็สอนลูกสอนหลาน ถ้าอยากจะเป็นคนมี
ธรรมะ ไม่ต้องทำอะไรอื่นหรอก ทำหน้าที่ให้ถูกต้องไม่ว่าจะอยู่
ในหน้าที่ใด ทำหน้าที่ของตนให้ถูกต้อง เมื่อยังเป็นลูกก็ทำหน้าที่
ของลูกให้ถูกต้อง คือเชื่อฟังพ่อแม่ ทำตามที่พ่อแม่สอน แนะนำ
อบรม ให้พ่อแม่ได้สบายใจได้มีสวรรค์ เป็นลูกศิษย์ก็ทำหน้าที่ของ
ศิษย์ ด้วยการเชื่อฟังครู เล่าเรียนวิชาความรู้ที่ครูสอนให้อย่างตั้งอก
ตั้งใจ ประพฤติปฏิบัติด้วยการเป็นลูกศิษย์ที่ดี รู้จักรับใช้พ่อแม่ รู้จัก

รับใช้ครู หน้าที่ของเพื่อนก็เป็นเพื่อนกันได้ทั้งในยามทุกข์และยามสุข ทั้งในยามชีวิตมีปัญหาหรือไม่มีปัญหา คือเป็นผู้ที่อยู่ด้วยกันได้ด้วย ความสบายใจตลอดเวลา หรือไปทำหน้าที่ที่เป็นพ่อเป็นแม่ หรือ ไปทำงานในตำแหน่งใดก็ทำหน้าที่นั้นให้ถูกต้องโดยไม่ฝืนกับกฎของธรรมชาติ

ฉะนั้น ผู้มีธรรม คือผู้สามารถทำหน้าที่ได้อย่างถูกต้อง และต้องขยายคำว่า “ถูกต้อง” ว่า เพื่อประโยชน์ที่เกิดขึ้น ประโยชน์แก่งาน ประโยชน์แก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย และโดยเฉพาะผู้ที่กระทำหน้าที่นั้นเอง ไม่มีปัญหา ไม่มีทุกข์ เพราะเมื่อใดที่กระทำหน้าที่โดยเอาตัวออกมาเสียจากการกระทำนั้น ให้มีแต่การกระทำ มันไม่มีความทุกข์ ทำไม่ถึงไม่มีความทุกข์ เพราะไม่มีความอยาก ไม่มีความหวัง ปนอยู่ในนั้น ไซ้ไหมคะ ไม่นึกอยาก ไม่นึกหวัง แต่พอมีตัวเข้าไปเกี่ยวข้อง อย่างคนดีที่สุด ก็อยากให้ดี ไซ้ไหมคะ อยากให้ดีอย่างที่ฉันเห็นว่าควรจะได้ แต่ที่นี้มันก็ไม่อะไรดีอย่างที่เราคิด เพราะว่าในชีวิตของการดำรงชีวิตอยู่นี้ มีเหตุปัจจัยเข้ามาเกี่ยวข้อง สอดแทรกในการกระทำหน้าที่นั้นหลายเหตุ หลายเรื่องหลายอย่าง มันจึงไม่เป็นไปตามใจ และผลที่เกิดขึ้นก็คือทุกข์

ท่านจึงสอนว่าให้มีแต่การกระทำ ไม่ต้องมีตัวผู้กระทำ พุดง่าย แต่ทำยาก เหมือนอย่างเวลาที่มีการอบรมทั้งของฝรั่งของไทย แล้วตอนเข้ามีด เวลาที่ท่านอาจารย์ยังแข็งแรงอยู่ ตอนที่ ๕ ท่านก็จะ

แสดงธรรมให้ฟัง ที่อบรมก็อยู่ทางอีกฟากหนึ่ง ท่านผู้ใดที่เคยไป
 สวนโมกข์แล้ว ก็จะมีที่อบรมอยู่อีกฟากหนึ่งของถนน ที่เราเรียกว่า
 สวนโมกข์นานาชาติ ตอนเช้าต้นตี ๔ พอสักตี ๔ ครึ่ง ก็จะเดินมา
 เป็นระยะทางกิโลเมตรกว่าหรือราวๆ สัก ๒ กิโลเมตร เดินมาอย่าง
 ลักษณะของการเดินจงกรม คือ พยายามเดินด้วยความสงบ แลวเรียง
 หนึ่ง พอตี ๕ ก็จะมาถึงสวนโมกข์อีกด้านหนึ่ง ก่อนตี ๕ สักเล็กน้อย
 นั่งกันเรียบร้อย ฟังธรรม ท่านอาจารย์ท่านชอบแสดงธรรมตอนตี ๕
 เพราะท่านบอกว่าเป็นตอนที่อากาศแจ่มใส จิตใจของคนก็แจ่มใส
 ทำให้ทุกอย่างโปร่งทั้งสมองและจิตใจ พอถึงเวลากลับท่านก็บอกว่า
 เดินกลับอย่างไม่ต้องมีตัวผู้เดิน ถ้าเป็นฝรั่ง ท่านก็จะบอกว่า WALK
 WITHOUT THE WALKER เดินไม่ต้องมีตัวผู้เดิน เรายังจะมา
 แปลงว่า DO WITHOUT THE DOER, DO WITHOUT THE
 DOER ทำโดยไม่ต้องมีผู้กระทำ ซึ่งที่แรกเราก็อาจจะท้อหรือเข้าใจ
 ด้วยสติปัญญา อย่างที่เข้าใจแบบ INTELLECTUALLY ด้วยสติ
 ปัญญา ก็รู้ว่ามันหมายความว่าอย่างนี้ แต่ยังไม่ทำได้ แต่ก็ฝึกไปที่ละ
 น้อย ทีละน้อย เตือนใจเสมอ ทำโดยไม่มีผู้กระทำ DO WITH-
 OUT THE DOER, EAT WITHOUT THE EATER กินโดย
 ไม่มีผู้กิน ก็จะไม่หงุดหงิดกับอาหารที่กิน ไม่อร่อย ไม่ถูกปาก
 ไม่ถูกใจ หรือไม่ไปติดอกติดใจในรสชาติว่า แหม นี่ มันอร่อย
 แล้วก็ซัดซัด แล้วก็มันหมายเอาไว้ว่าต้องมากินอีกทีนี่ นี่เห็นไหมคะ
 นี่กินอย่างมีตัวผู้กิน เพราะฉะนั้น เห็นไหมคะว่า มีตัวเข้ามาเกี่ยว

ข้อเมื่อไร มันล้นแล้วแต่ทำให้เกิดปัญหาทั้งนั้น เหมือนกับคำถามที่ถามมาเกี่ยวกับการนั่งสมาธิ เกี่ยวกับการเดินจงกรม ทำไมถึงเครียด นั่งสมาธิแล้วก็ปวด เมื่อย อึดอัด อยู่กับลมหายใจได้ประเดี๋ยวเดียวก็ไปอีก ไม่เห็นสงบเลย คำตอบขอตอบรวมในที่นี้เลย เพราะมีตัวผู้กระทำสมาธิ จึงมีความหวัง พุดแล้วใช้ไหมคะ สองวันนี้ก็พุดมาแล้ว ว่าให้ลืมตัว แต่ไม่ยอมลืม เอาตัวเข้ามาทำคือเอาตัวเข้ามาปฏิบัติทุกที ฉันทกำลัง นั่งสมาธิ ฉันทกำลังเดินจงกรมแล้วฉันจะต้องทำให้ได้ นี่แหละมันใหญ่ มันใหญ่ ตรงตัวฉันจะต้องทำให้ได้ เพราะฉันเดินจงกรมด้วย ความหวังว่าฉันจะต้องเดินได้ เรียบร้อย สงบ ฉันทนั่งสมาธิด้วยความหวังว่าฉันจะต้องนั่งอย่างสบาย แล้วก็จิตก็ต้องสงบเยือกเย็น ผ่องใส ลมหายใจละเอียด มันไม่ได้หรอกคะ มันไม่ได้อย่างใจ เพราะฉะนั้น จึงต้องลืมตัวเสีย เราทำแต่หน้าที่ หน้าที่ของผู้ปฏิบัติ จะพึงกระทำอย่างไร รู้วิธีปฏิบัติแล้วทำให้ถูกต้อง โดยไม่ต้องมีตัวผู้กระทำ ปัญหาที่จะไม่เกิด

เพราะฉะนั้น ธรรมะคือ “หน้าที่” กล่าวโดยสรุป ที่ได้มีการปฏิบัติหน้าที่ ที่นั้นมีธรรมะ เหมือนอย่างกับในที่ทำงานบางแห่ง ยิ้มแย้มแจ่มใสเข้าหากันในการทำงาน ทำงานไม่เห็น้อย รู้สึกสนุกในการทำงาน งานก็เสร็จรวดเร็ว ไม่รู้สึกว่าจะย่อท้อ เวลามีปัญหาที่มาช่วยกันแก้ ปัญหานั้นก็เหมือนกับไม่มีปัญหา เคยพบบ้างไหมคะ นั่นแหละความมีธรรมะได้เกิดขึ้นแล้วในทีนั้น ถ้าใครจะต้องจากไป

ก็มีความรู้สึกเสียใจ เสียตาย อาลัย เพราะว่าอยู่ด้วยกันสนุก ทำงาน
 กันสนุกเหลือเกิน แต่ลึมนึกว่า นั่นเพราะเราทำด้วยความมีธรรม
 ด้วยความไม่เอาแต่ใจตัว ด้วยความที่ไม่เห็นแก่ตัวเองเป็นที่ตั้ง
 มีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ยอมเข้าใจซึ่งกันและกัน แล้วก็ยอมให้อภัย
 ซึ่งกันและกัน ร่วมแรงร่วมใจ ต่างคนต่างทำหน้าที่ ความสนุกในการ
 ทำงานจึงเกิดขึ้น นั่นคือ ธรรมะเกิดขึ้น ณ ที่นั้น จึงอยู่ทำงานด้วยกัน
 ด้วยความเป็นสุข

จำง่าย ๆ ธรรมะ คือหน้าที่ หน้าที่ที่มนุษย์พึงกระทำให้ถูกต้อง
 ถูกต้องโดยธรรมะ คือไม่ยึดมั่นถือมั่นในตัวเอง ทำเพื่อประโยชน์
 ที่จะเกิดขึ้นแก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง ถ้าหากว่าทำได้อย่างนี้ ท่านก็บอกว่า
 ชีวิตมีความรอดแล้ว อย่างที่เราพูดถึงความหมายของการศึกษา
 เพราะมีปริยัติธรรมที่ถูกต้อง มีการปฏิบัติธรรม อย่างถูกต้อง
 อย่างเต็มกำลังความสามารถ อย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอ ไม่ขาดตอน
 ปฏิเวธธรรม ผลก็เกิดขึ้น คือ ความรอดจากความทุกข์ ไม่มีความ
 ทุกข์เข้ามากระทบกระทั่งให้ชีวิตนี้หม่นหมองหรือเศร้าหมอง ย้ำว่า
 ธรรมะ หมายถึงทุกสิ่ง ทั้งที่เป็นตัวเหตุ ตัวผล สิ่งที่เป็นตัวเหตุปัจจัย
 ก็ธรรมะ สิ่งที่เป็นตัวผลที่เกิดขึ้นก็ธรรมะ ปราภฏการณต่างๆ ที่
 เกิดขึ้นก็เป็นธรรมะ ทั้งปราภฏการณที่เป็นธรรมชาติ เช่น ฝนตก
 แดดออก พายุร้อน แผ่นดินไหว ก็เป็นธรรมะ ไฟไหม้ อุบัติเหตุ
 รอดชนกัน จี้ ปล้น ก็เป็นธรรมะอีกเหมือนกัน เป็นทุกสิ่ง

ที่อยู่ในความหมายของคำว่า ธรรมะ ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะปรากฏการณ์
ในลักษณะใด จะเป็นตัวคำสอนก็เป็นธรรมะ ตัวการปฏิบัติก็ธรรมะ
ผลของการปฏิบัติก็ธรรมะ ทั้งสิ่งที่เป็นรูปธรรมก็ธรรมะ สิ่งที่เป็น
นามธรรมก็ธรรมะ รวมความว่าไม่ว่าฝ่ายดี ฝ่ายชั่ว หรือเหนือดี
เหนือชั่ว รวมลงในคำว่า ธรรมะ คำเดียว

ถ้าเราเข้าใจคำว่า “ธรรมะ” คำเดียวก็จะเข้าใจว่า ทุกสิ่งทุกอย่างนี้
ล้วนแล้วแต่เสมอกันหมด ไม่มีการแบ่งแยกเป็นส่วนดี ส่วนชั่ว
ที่เรียกว่าเป็นโลกธรรม ๘ ลาก ยศ สรรเสริญ สุข เสื่อมลาภ เสื่อมยศ
นินทา ทุกข์ แยกออกเป็น ๒ ฝ่าย ก็คงสังเกต นี่เป็นโลกธรรม ๘
เป็นธรรมอย่างโลก ๆ ถ้าหากว่าเป็นธรรมอีกฝ่ายหนึ่งที่เรียกว่า
เหนือโลก คือ โลกุตตรธรรม ก็ไม่มีสรรเสริญ ไม่มีนินทา เพราะ
สรรเสริญหรือนินทา ก็คืออย่างเดียวกัน เคยประสบไหมคะ มีเพื่อน
หรือมีคนรู้จักไหมคะ วันนี้พูดดี ๆ นำฟัง สรรเสริญ เยินยอ อีกเดือน
หนึ่งเปลี่ยนไปแล้ว เอาแต่นินทา ว่าอะไรก็จิกเอา จิกเอา เคยพบ
บ้างไหม นั่นแหละ มันไม่มี เพราะว่ามันมีอยู่เพียงสิ่งเดียวคือคำว่า
ธรรมเท่านั้นเอง

ถ้าจะดูว่า ลักษณะของธรรม ลักษณะของธรรมะคืออย่างไร ตามบท
สวดมนต์ในทำวัตรเช้า ก็มีบอกอยู่แล้วว่า “ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา”
นั่นคือลักษณะของธรรม ทุกสิ่งไม่มียกเว้น เป็นอนัตตาทั้งสิ้น แม้แต่

นิพพานก็เป็นอนัตตา คือไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน ฉะนั้นถ้าเรารำลึก
 อยู่ในใจเสมอว่า ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ธรรมะแปลว่า สิ่ง ทุกสิ่ง
 ครอบในจักรวาลไม่ว่าดี ไม่ว่าจะชั่ว ไม่ว่าจะดี ไม่ว่าจะเสีย ไม่ว่าจะคน สัตว์
 สิ่งของ วัตถุ ไม่ว่าจะความรัก ความโกรธ ความเกลียด ล้วนแล้วแต่
 เป็นอนัตตาทั้งสิ้น พออะไรเกิดขึ้นถูกใจก็ไม่ลึงโลด ตื่นเต้น มันมีสติ
 สติเกิดขึ้น ระวังใจได้ทัน ไม่ลึงโลด ตื่นเต้น ไปกอดรัด ผวา เพื่อ
 จะขอเอาไว้ให้มันอยู่นาน ๆ อะไรที่เป็นความสูญเสียเกิดขึ้นก็ไม่
 ทุดจนกระทั่งหมดกำลัง ถ้ารู้แล้วว่ามันเป็นอนัตตา ตกอยู่ภายใต้
 ของความเป็นอนิจจัง เปลี่ยนได้ ไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตน ฉะนั้น ธรรม
 ทั้งปวง มีลักษณะเป็นอนัตตาทั้งสิ้น ไม่ว่าจะโต๊ะ ไม่ว่าจะเก้าอี้ ไม่ว่าจะ
 ไมโครโฟน ไม่ว่าจะคน ไม่ว่าจะสัตว์ ไม่ว่าจะต้นไม้ ทุกอย่างเป็นอนัตตา
 ทั้งสิ้น ฉะนั้น เป็นสิ่งที่พึงรำลึกเอาไว้เสมอ นะคะ

เพราะฉะนั้น ท่านจึงบอกว่า ถ้าหากมนุษย์เราอยากจะเคารพ
 เคารพสูงสุด ควรจะเคารพอะไร ที่จะนำชีวิตนี้ให้รอดพ้นจาก
 ความทุกข์ได้ ที่จะนำมาเป็นหลักประจำใจ ก็คงมองเห็นแล้วว่า
 คือเคารพพระธรรม เพราะธรรมะคือธรรมชาติ แม้แต่องค์สมเด็จพระ
 พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงรับว่า ธรรมชาตินี้แหละเป็นครู เพราะว่า
 สังฆธรรมที่พระองค์ทรงค้นพบ แล้วนำมาสั่งสอน จนกระทั่งคำสอน
 ยังอยู่ทุกวันนี้ ไม่ได้ทรงค้นพบจากที่อื่น ทรงค้นพบจากธรรมชาติ
 ๖ ปีที่ได้สละ อุทิศพระองค์ ละทิ้งปราสาทราชมณเฑียรทั้งหลาย

ราชสมบัติทั้งหลาย ออกมาเดินป่า อยู่ด้วยพระองค์เดียว เพื่อที่จะ
เสาะแสวงหา ค้นพบว่าอะไร คือสิ่งที่เป็นสัจธรรม อะไรคือสิ่งที่จะ
ช่วยให้จิตของมนุษย์เรารอดพ้นจากความทุกข์ มีไหม แล้วก็ทรง
ค้นพบจากธรรมชาติ จากธรรมชาตินี้เอง มองเห็นแล้วว่าธรรมชาติ
นี้มีกฎของมันเอง คือความไม่เที่ยง ยึดมันอะไรไม่ได้สักอย่าง
ความทนอยู่ไม่ได้ ไม่มีอะไรทนอยู่ได้เลย ร่างกายเรานี่ เราจะเห็น
อายุยังน้อยๆ อยู่ ก็ยังไม่ค่อยจะเห็น อายุ ๒๐, ๓๐ ถ้าสุขภาพดี
ก็มองไม่ค่อยจะเห็นแต่พอ ๔๐ - ๕๐ - ๖๐ - ๗๐ ยิ่งมองเห็น
ความไม่เที่ยง ความเป็นทุกขัง คือทนได้ยากของร่างกายนี้ อันเป็น
ส่วนหนึ่งของธรรมชาติ มองเห็นได้ชัดเลย มันมาจากธรรมชาติ
มันทนอยู่ไม่ได้ มันเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย แล้วก็ค่อยๆ ซึมซาบ
ในความเป็นอนัตตาชัดเจน ชัดขึ้น ชัดขึ้น ขาที่เคยแข็งแรง วิ่งได้
กระโดดได้ ยึดหยุ่นได้ จะนั่งแบบไหน จะให้เป็นยังไง มันได้ เดียวนี้
ทำไมมันแข็ง บังคับไม่ค่อยจะได้ มันปวด มันเมื่อย นี่แหละ เพราะ
มันเป็นอนัตตา เพราะมันไม่เที่ยง มันทนได้ยาก

นี่แหละค่ะ พระองค์ทรงค้นพบจากธรรมชาติ ไม่ได้ค้นพบจากที่อื่น
จากธรรมชาติที่เฝ้าใคร่ครวญไตร่ตรอง แล้วก็กฎของธรรมชาติอันนี้
มันมีมาแต่ดึกดำบรรพ์ มีอยู่อย่างนี้ ธรรมชาติมีบอกให้ดูอยู่อย่างนี้
แต่ไม่มีมนุษย์ใดที่จะมีความล้าเลิศ ปรีชาญาณในสติปัญญา เท่ากับ
เจ้าชายสิทธัตถะ ที่ได้บรรลุธรรม เป็นองค์สมเด็จพระสัมมา-

สัมพุทธเจ้า จึงมองผ่านเลยธรรมชาติ ยิ่งมนุษย์ทุกวันนี้ ยิ่งอกตัญญูต่อธรรมชาติยิ่งขึ้น ยิ่งขึ้น ทำลายล้างธรรมชาติ โคน้กฎเขา ตัดต้นไม้ ทำลายป่า จนเราร้อนกันอย่างเหลือเกินทุกวันนี้ ก็เพราะเหตุใด ก็เพราะความอกตัญญูของมนุษย์นั่นเอง สืบว่าตัวเกิดจากธรรมชาติที่มีชีวิตอยู่เย็นเป็นสุข มาแต่หลายพันปี ก็เพราะธรรมชาติได้ให้ความร่มเย็นเป็นสุข ให้สีเขียว ให้ความเยือกเย็น ผ่องใสแก่มนุษย์ แต่มนุษย์อกตัญญู ทำลายสีเขียว แล้วก็ยังมาอวดจะสร้างสีเขียวขึ้นอีก คิดว่าทำบุญคุณกับธรรมชาติหรือ แท้ที่จริงนั้นแหละคือการอกตัญญูกับธรรมชาติ ทำลายธรรมชาติ จนผลที่เราได้รับอยู่ทุกวันนี้ ทำไม่ถึงได้ร้อนเหลือประมาณ เตี้ยวันนี้ร้อนเหลือเกิน และก็เชื่อเถอะ จะร้อนยิ่งกว่านี้ ยิ่งขึ้น ยิ่งขึ้น ตราบใดที่มนุษย์ไม่มีความกตัญญูต่อธรรมชาติ ปากว่าจะฟื้นขึ้นมาได้ใช้เวลาที่ ๑๐ ปี เป็น ๑๐๐ ปี ตัดฉิบเดียว ในอดีตใจเดียว ก็โคน้ได้ แล้วเราจะมาปลูกป่าใหม่ แต่ลงมือทำ ยังดีกว่าไม่ทำ แต่ก็ยังไม่รู้ว่าเมื่อไร เราจึงจะได้รับความเย็น ความเขียวของธรรมชาติกลับคืนมา

ธรรมชาตินี้แหละเป็นครู สมเด็จพระศาสดาของเราสั่งว่า ธรรมชาตินี้แหละเป็นครู พระองค์ทรงค้นพบจากธรรมชาติ ผู้ที่ศึกษาพุทธประวัติคงจะจำได้ว่าเมื่อเสด็จออกจากวังนั้น ได้ทรงพยายามที่จะค้นหาครูบาอาจารย์ที่จะสามารถสอนพระองค์ เพื่อที่จะให้ได้ค้นพบสังขธรรม สังขธรรมที่พระองค์ทรงมุ่งหมาย เป็นเป้าหมายก็คือว่า “ทำอย่างไรจึงจะพ้นจากความทุกข์” ก็ไปพบอุทกดาบส

อาหารดาบส ซึ่งสอนเพียงแต่ว่า ให้อยู่กับความว่าง ในระดับธรรมดา แต่ไม่ได้ว่างจากภาวะของความยึดมั่นถือมั่นในจิตใจ เมื่อพระองค์ทรงปฏิบัติทดลองดูแล้ว ก็ทรงรู้ว่านี่ยังไม่ถึงที่สุด จึงได้ลาครูบาอาจารย์ท่านไป ทั้งที่ครูบาอาจารย์ทั้ง ๒ ท่าน ก็ยกย่อง ชมเชย มากเหลือเกินว่า เจ้าชายสิทธัตถะนั้นทรงปรีชาสามารถ สอนไม่เท่าไร ประเดี๋ยวเดียวสามารถปฏิบัติได้เท่าครู เก่งเท่าครู แล้วก็ชักชวน ขอให้อยู่เป็นครูดด้วยกัน ช่วยสอนลูกศิษย์ต่อไป แต่ไม่ใช่จุดหมายปลายทาง พระองค์ไม่ทรงปรารถนา ก็เข้าไปดั้นด้น ค้นคว้าด้วยพระองค์เองในป่า เป็นเวลา ๖ ปี เหมือนอย่างที่เราได้ทราบ

ธรรมชาติที่แหละคือครู ทรงค้นพบสัจธรรมจากธรรมชาติ ฉะนั้น ถ้าจะบอกว่าอะไรคือสิ่งที่เราควรเคารพ ก็คือพระธรรม พระธรรม นั้นหมายถึง ธรรมชาติ ถ้าหากว่าเคารพ ปฏิบัติตน ทำหน้าที่ให้ สดคล้องกับธรรมชาติ ความทุกข์ก็ไม่เกิด เพราะนี่คือยอดสุด จุดหมายปลายทางของชีวิตของมนุษย์ทุกคน แต่ว่าเรื่องของธรรมะนี้ ไม่ใช่ของง่าย เป็นของยาก ยากเพราะว่าละเอียด ปราณีต ลึกซึ้ง เห็นไหมคะ ว่าธรรมชาติ มีแต่อย่างนี้ แต่ดึกดำบรรพ์ แล้วมีมนุษย์ คนไหนบ้าง จะหันมามองธรรมชาติ มีแต่คิดจะทำลายธรรมชาติ เพื่อเอาประโยชน์จากธรรมชาติ เมื่อเนรคุณผลก็เกิดขึ้นอย่างนี้ นี้ตามกฎอิทัปปัจจยตา ไม่ได้หนีไปจากกฎธรรมชาติเลย เห็นไหมคะ ทำสิ่งใดได้ผลสิ่งนั้น แต่เพราะมนุษย์ที่ไม่มีใจเป็นธรรม คือ หมาย

ความว่า ไม่ได้รู้จักกฎของธรรมชาติอย่างถูกต้อง ก็เลยทำความเดือดร้อนให้แก่เพื่อนมนุษย์ เหมือนอย่างที่เราได้รับผลกระทบอย่างทุกวันนี้

ฉะนั้น ถ้าจะเคารพก็จงเคารพพระธรรม ด้วยการปฏิบัติตามที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงค้นพบ และได้ทรงนำมาบอกกล่าวกับเรา นี่คือความยังคงอยู่ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงอยู่โดยพระธรรมคือโดยนามกาย ไม่ได้อยู่โดยรูปกาย รูปกายของพระองค์นั้นเสด็จปรินิพพาน ถวายพระเพลิงไปเสร็จแล้ว แต่เรายังรำลึกถึงพระคุณ ยังกราบไหว้ ยังสรรเสริญ ยังบูชาพระคุณ ก็เพราะพระธรรมที่พระองค์ทรงค้นพบ และทรงหยิบยื่นให้กับมนุษย์ ถ้าอยากอยู่บ้านให้เป็นสุข ทำงานให้เป็นสุข ไม่ต้องมาบวช อยู่ที่บ้านก็ทำให้เป็นสุข ทำอย่างนี้ อย่างนี้ อย่างนี้ สรุปลิ้นที่สุด คือ จักทำหน้าที่ของเรา อย่างถูกต้อง อย่างไม่เห็นแก่ตัว ให้มีแต่การกระทำ ไม่ต้องมีผู้กระทำ ถ้าสามารถทำได้ ชีวิตจะหมดปัญหา ทำได้มาก ชีวิตก็หมดปัญหามาก ทำได้น้อย ชีวิตก็ยังมีปัญหามาก แต่ถ้าหมั่นกระทำต่อไป วันหนึ่งก็จะหมดปัญหา คือ หมดความทุกข์ ฉะนั้นนี่เป็นลักษณะของธรรมะ

การที่จะ “เห็นธรรม” จะเห็นอย่างไร ถ้าพูดอย่างสั้น ๆ ที่สุดก็คือว่า ถ้าเห็นกฎที่ปัจจุัจยตา คือเห็นว่าทุกสิ่งอาศัยกันและกันก็เกิดขึ้น

เหมือนอย่างที่เราพูดถึงว่าอากาศร้อน มีอะไรเป็นเหตุปัจจัย ไม่ต้องพูดซ้ำ นี่มันอาศัยการกระทำที่ไม่ถูกต้องด้วยความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ มันเป็นไปตามลำดับ แต่ผลที่ปรากฏอยู่ก็คือความร้อน ความแห้งแล้ง ความกันดาร ทั้งน้ำ ทั้งอากาศ ทั้งพื้นดิน ล้วนแล้วแต่เต็มไปด้วยมลพิษทั้งหมด แต่ก่อนนี้เราจะกินอะไร เราก็กินด้วยความสะอาดใจ เดียวนี้จะกินผักก็ไม่รู้ว่ามีส่วนพิษเจือปนอยู่สักเท่าไร กินเนื้อ กินหมู กินไก่ สะดุ้งกันทั้งนั้น จนไม่รู้จะกินอะไร แม้แต่จะกินข้าว ข้าวก็ยังมีสารพิษ เห็นไหมคะ ทุกอย่างมันอาศัยกันแล้วเกิดขึ้น จริงหรือไม่จริง มันอาศัยกัน แล้วเกิดขึ้น นี่ผลจึงเป็นอย่างนี้ ผลในทางลบที่เราพูด เช่นเดียวกันกับผลในทางบวก ผลในทางบวก ครอบครัวที่อยู่กันอย่างอยู่เย็นเป็นสุข พ่อ แม่ ลูก มีความกลมเกลียวรักใคร่ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ลูกเชื่อฟังพ่อแม่ ช่วยเหลือการงานพ่อแม่ ตั้งอกตั้งใจเล่าเรียน ทำงาน แล้วก็ดำรงวงศ์ตระกูล มีความเอื้ออาทรต่อพ่อแม่ พ่อแม่ก็ทำหน้าที่ของพ่อแม่อย่างถูกต้อง เมื่อลูกยังเล็กอยู่ที่อุ้มชูฟูมฟัก ทะนุถนอม ทั้งทางกาย ทั้งทางใจ ให้การศึกษาเล่าเรียน ให้การอบรม จนกระทั่งลูกเติบโต ตั้งตัวได้ คือทำหน้าที่อย่างถูกต้อง ทั้งพ่อ ทั้งแม่ นี่ก็คือการอาศัยกัน และกันแล้วเกิดขึ้น ผลก็คือความสุข พ่อก็เป็นพ่อที่ดี แม่ที่ดี ลูกที่ดี ผลก็คือเป็นความสุข

ฉะนั้น การเห็นธรรมจะเห็นเมื่อใด ก็คือ การสามารถเห็นสิ่งที่

อาศัยกัน แล้วเกิดขึ้น ก็จะมีอธิบาย ขยายความได้ว่า เมื่อผลอันใด
 เกิดขึ้น จะถูกใจหรือไม่ถูกใจ อย่าไปหยุดอยู่เพียงแค่ว่า ให้
 สืบเสาะ ย้อนไปดูเหตุ ว่านี่เหตุอะไร ประกอบเหตุอะไรมา
 มันถึงเป็นอย่างนี้ อย่าเอาแต่เพียงว่า โอ๊ย ฉันนะคนมีบุญ อยู่ดี ๆ
 ก็ได้มานั้นมันไสยศาสตร์ ยึดมั่นถือมั่น ถือไสยศาสตร์ ไม่ได้ค้นหา
 เหตุผล พอเกิดความสูญเสีย โอ๊ย ฉันช่างเคราะห์ร้าย ดวงดาวไม่ดี
 ดาวประจำชีวิตเปลี่ยนไปเสียแล้ว เคราะห์ร้ายจริงๆ ไม่ได้ค้นหา
 เหตุผลว่าประกอบเหตุปัจจัยอย่างไร ผลจึงเป็นอย่างนั้น ฉะนั้น
 การเห็นธรรม คือ เห็นสิ่งที่อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น เพื่ออะไร พอเห็น
 อย่างนี้เข้า มันเกิดสติ มันเตือนใจตัวเอง แล้วก็รู้ ถ้าเป็นผลดีก็รู้ว่า
 อ้อ นี่แหละ คือการทำหน้าที่อย่างถูกต้อง ผลก็เป็นอย่างนี้ แต่ถ้าผล
 ไม่เป็นอย่างที่คิด ไม่ถูกใจ อ้อ นี่เพราะการทำหน้าที่นั้นไม่ถูกต้อง
 ทำด้วยความเห็นแก่ตัว จะเอาแต่ใจตัว ฉะนั้น การเห็นธรรมคือการ
 เห็นตรงนี้ แล้วการจะเห็นตรงนี้ได้ก็ต้องฝึกฝน ด้วยการดูใคร่ครวญ
 ในกฎของไตรลักษณ์ ให้เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ชัดเจนอยู่ในใจ
 ทุกลมหายใจเข้าออก แล้วก็ยอมรับกฎของอิทัปปัจจยตา หรือ
 เห็นกฎของอิทัปปัจจยตาซ่อนอยู่ในนั้นได้

ฉะนั้น ที่บอกว่าชีวิตต้องการปัจจัย ๔ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม
 ยารักษาโรค ทุกท่านก็จะเห็นแล้วว่า แค่นั้นยังไม่เพียงพอ จะต้อง
 เติมอีกสักปัจจัยหนึ่ง นั่นก็คือปัจจัยที่ ๕ ที่ชีวิตต้องการ คือ ธรรมะ

ธรรมะเป็นปัจจัยที่ ๕ ไม่ใช่รถยนต์คันยาว ไม่ใช่อำนาจ ไม่ใช่เกียรติยศ ชื่อเสียง หรือเงินในธนาคารหลายร้อยล้าน ไม่ใช่ ไม่ใช่ปัจจัยเหล่านั้น ปัจจัยที่สำคัญที่สุดกับชีวิต คือ ธรรมะ ธรรมะนี้แหละจะหล่อเลี้ยง ชะโลมใจที่แห้งแล้ง ท้อเหี่ยว เศร้าหมอง หม่นมัว ให้มีความงอกงาม เยือกเย็น ผ่องใส มีชีวิตชีวาวขึ้น เพราะธรรมะจริงหรือไม่จริง ลองนึกดูเองไม่ต้องเชื่อตามที่ดิฉันบอก แต่ว่าลองคิดดูเอง จริงไหม เพราะธรรมะจริงไหม

เราได้พบคนหลายคนที่มาทั้งน้ำตา มาด้วยความทุกข์ แต่เมื่อเขาได้สัมผัสในสิ่งที่เรียกว่า ธรรมะ สัมผัสด้วยใจ ด้วยการนำมาใคร่ครวญ และก็ปฏิบัติ น้ำตาแห้ง ยิ้มได้ นี่พูดจริงๆ ไม่ใช่แกล้งพูด มีหลายคนนะ จะยกตัวอย่างได้สักคน เด็กผู้หญิงมาจากออสเตรเลีย บินมามานั่งคุยด้วย มีแต่น้ำตาไหล วันแรกก็น้ำตาไหล พูดไปน้ำตาไหลไป เช็ดเท่าไรก็ไม่แห้ง วันที่สอง น้ำตาก็ยังไหลอยู่ แต่ว่ายังเช็ดแห้งได้ วันที่สามน้ำตาก็เพียงริน ๆ หล่อริน แล้วก็ก่อนที่เขาจะไป เขามาอยู่ ๗ วัน เขาก็ยิ้มได้ แล้วเขียนจดหมายมาบอกว่า เขาได้รับชีวิตใหม่ เพราะเขานำสิ่งที่เขาได้สัมผัส สัมผัสด้วยใจ เพราะเขารู้ว่าสิ่งนี้จริง แล้วเขาก็มีชีวิตที่เบิกบาน รื่นเริง ผ่องใส ลดละความยึดมั่นถือมั่น ในความเป็นตัวตน เพราะฉะนั้น ถ้าต้องการปัจจัยที่จะหล่อเลี้ยงชีวิตให้ชีวิตนี้งอกงาม เป็นชีวิตจริง ๆ ที่เขาวามีชีวิตชีวาว ไม่ใช่ชีวิตที่ตายทั้งเป็น ก็จงรับธรรมะเป็นปัจจัยที่ ๕ ของชีวิต

มีท่านผู้รู้ได้อุปมาธรรมะเอาไว้หลายอย่าง ท่านอุปมาว่าธรรมะเหมือนแสงสว่างส่องทางเดิน อันนี้ไม่ต้องอธิบายนะคะ จิตใจที่กำลังมืดครึ้มด้วยความทุกข์ มันมืด มืดเหมือนห้องฟ้ายามแรม ๑๕ คำไม่เห็นอะไรเลย มืดมืด อุปมาอันนี้ยิ่งน้อยไปกว่าความมืดที่เกิดขึ้นในจิตในขณะที่จิตเต็มไปด้วยความทุกข์ คร่ำครวญ แล้วก็บอกตัวเองว่าแสนสาหัส มันเหมือนกับถูกต้อนเข้าไปในทางอับ ไม่มีหนทางเดินเลย ท่านจึงเปรียบว่าเมื่อธรรมะสอดส่องเข้ามา ก็เหมือนกับแสงสว่างส่องทางเดิน ทำให้มองเห็นหนทางที่จะเดินไปโดยไม่ต้องประสกับขวากหนาม ไม่ต้องประสกับสัตว์ร้ายจะขบกัด ขวากหนามที่ทิ่มแทง แม้แต่เสี้ยนสั๊กเล็กน้อยก็ไม่ต้องระคายเท้า นี่คือแสงสว่างส่องทางเดินของชีวิต ก็สามารถจะเห็นปัญหาเป็นแต่เพียงสักแต่ปัญหา แล้วใช้สติ ใช้ปัญญาแก้ไขให้ถูกต้อง นั่นก็คือหวนกลับมาทำหน้าที่ แข็งใจ ฝืนใจ ทำหน้าที่ด้วยความถูกต้อง โดยไม่ต้องมีตัวผู้กระทำเท่านั้น จะยืนขึ้นได้ ยึดออกได้ แม้ไม่มีใครยื่นด้วย ก็ยืนได้คนเดียว ธรรมะช่วยให้จิตคนมั่นคงถึงอย่างนี้ อันนี้จริง ๆ มันคงเหมือนอย่างนี้ อย่างตัวดิฉันนี่ อาจจะไม่เล่าตัวอย่างให้ฟังได้ว่า ตอนที่ออกจากบ้าน ก็เพราะศรัทธา เคารพในหลวงพ่อท่านอาจารย์ชา คือได้ไปศึกษาปฏิบัติกับท่านอยู่เป็นเวลาปีหนึ่ง ตอนนั้นก็ยังทำงาน แต่มีความรู้สึกแล้วว่า จะตัดสินใจที่จะหยุดการทำงาน หยุดความมีชีวิตอย่างคนโลกเสียที แล้วก็ไม่มีภาระอะไรที่ต้องรับผิดชอบ ได้ทำงานในฐานะเป็นสมาชิกของสังคมมาอย่างเต็มที่ ไม่คิดว่าเราเป็น

หนี่อะไรสังคมแล้ว ต่อไปนี้มันเหลือหน้าที่ที่เราต้องทำเพื่อตัวเอง ก็ต้องมองหาครูบาอาจารย์ว่าท่านผู้ใดจะเป็นครูบาอาจารย์ได้บ้าง ก็ได้มองหาอยู่หลายที่ ผลที่สุดก็แน่ใจในหลวงพ่อบ้านอาจารย์ชาที่ ท่านฟังสิ้นไปไม่นานนี้นะคะ ก็ตัดสินใจทุกอย่าง คำว่า ทุกอย่างนี้คือ ดิฉันนี่เป็นคนไม่มีบ้าน ที่อยู่ทุกวันนี้ก็อาศัยบ้านญาติที่เรามีอยู่ ซึ่งก็ลาออกจากราชการมาตั้งนาน ตั้งแต่เขายังไม่ได้ขึ้นเงินเดือนมากมาย แล้วก็มาเป็นอาจารย์อยู่ที่มหาวิทยาลัยโดยไม่ยอมรับราชการ เพราะบอกว่าไม่ต้องการรับราชการอีก ทำสัญญากันเป็นปี พอใจอยู่ด้วยกันก็อยู่ พอใจเลิกก็เลิกกันได้ แต่ในขณะที่ยังทำงานอยู่นั้น ก็ยังมีสิทธิ์ที่จะทำต่อไปอีก พอตัดสินใจก็ออกโดยไม่มีอะไร บ้านช่องไม่มี มีแต่ว่าตั้งใจจะอยู่วัดเพื่อปฏิบัติธรรม พอไปอยู่ได้ไม่ทันถึงปี หลวงพ่อบ้านอาจารย์ อาหาร อย่างที่ใครที่ทราบประวัติของท่านก็จะรู้ว่า ท่านอาหารอย่างชนิดที่สอนไม่ได้ ต้องไปผ่าตัดดมดม หลังจากผ่าตัดแล้วก็ดูค่อยยังชั่ว แต่ในที่สุดท่านก็กลับทรุดลงอีก ไม่สามารถจะพูดได้ สอนได้ ในตอนนั้นต้องบอกว่า แหม ดิฉันนะใหม่เต็มที แล้วก็ไปอย่างชนิดถอนรากถอนโคนของตัวเอง ไม่มีอะไรเหลืออยู่ทางนี้ มีแต่เสื้อผ้าที่ใช้อย่างนี้ แล้วก็หนังสือธรรมะ มีเทปบ้าง มีเครื่องกันหนาวบ้าง เพราะอุบลฯ หนาว ก็เตรียมเครื่องกันหนาวไป มีเพียงเท่านั้นเอง เรียกว่าเอาชีวิตไปฝากไว้กับท่านจนกว่าเราจะตั้งตัวได้ ตั้งตัวได้หมายความว่าตั้งตัวได้ในทางธรรม ที่เราจะยืนขึ้นได้ พอท่านเกิดอาหารสอนไม่ได้ ตอนนั้นก็ถามตัวเองว่าเราจะอยู่ได้

หรือเปล่า ก็ตั้งสติแล้วก็มองย้อนหลังไปในอดีต แล้วก็ใคร่ครวญ แล้วถามตัวเองว่า เสียตายไหม เสียตายสิ่งที่เราผ่านมา ที่เราทิ้งมา เสียตายไหม ชื่อเสียง เกียรติยศ ตำแหน่ง การงาน หรือความมีหน้ามีตา ความสำเร็จที่เคยมี เสียตายไหม ใคร่ครวญอยู่นาน ไม่ใช่ ประเดี๋ยวเดียว ใคร่ครวญอยู่นาน แล้วก็บอกตัวเองอย่างบริสุทธิ์ใจ อย่างซื่อตรง ไม่มีอาการสะดุ้งในใจ ก็บอกว่าไม่เสียตาย ไม่เสียตาย ในสิ่งที่ได้สละมาแล้ว และก็ดูไปข้างหน้าในอนาคต ว่าต่อไปนี้จะ เราจะทำอะไร เพราะว่าเราเป็นคนไม่มีบ้าน มีญาติ พี่น้อง เพื่อนฝูง ลูกศิษย์ แต่เราก็ไม่ถือว่าเรามีใคร และการออกมาปฏิบัติธรรม คือการออกมาเพื่อชีวิตเดียว ชีวิตเดียว การปฏิบัติธรรมนี้ ถ้ามีบุคคลกลุกลืนกันอยู่ จะไม่สามารถปฏิบัติได้ ฉะนั้น จึงต้อง ขอให้อยู่เงียบ กลุกลืนไม่ได้ เพราะฉะนั้น เราเดี่ยว เราคนเดียว แล้วเรามีชีวิตเพื่อเราจะอยู่วัด จากวัดไปวัด แล้วเราเป็นผู้หญิง เป็น ผู้หญิงที่มาเพื่อปฏิบัติธรรม ไม่ใช่ผู้หญิงที่ปรารถนามาเพียงอาศัย วัด เราต้องการครูบาอาจารย์ ต้องการความปลอดภัย สำหรับความเป็นผู้หญิงพอสมควร กลัวไหม ถามตัวเอง กลัวไหมที่จะเดินต่อไป ข้างหน้าคนเดียว กลัวไหม เมื่อมองดูไปรอบ ๆ ตัว แล้วก็ถามตัวเอง ก็ตอบตัวเองได้อีกเหมือนกัน ไม่กลัว ทั้ง ๆ ที่เป็นผู้หญิงคนเดียว แล้วก็ยังไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร ไปที่ไหนต่อไปก็บอกว่าไม่กลัว ที่ไม่กลัว เพราะธรรมะ ตอนนั้นมันกำลังเปี่ยมด้วยศรัทธาของธรรมะ แล้วก็ เชื่อแน่ว่าพระธรรมจะเป็นที่พึ่งที่สุดได้ ไม่ว่าจะอะไรที่เราเอาเป็นที่พึ่ง

อะไรที่เป็นที่รักที่สุด ไม่มีใครสามารถจะช่วยให้ได้เลย แม้แต่ในวาระ
สุดท้ายที่หยุดหายใจ คงได้ยินใช้ไหมคะ อยู่กันมาด้วยความร่มเย็น
เป็นสุข คือ รักใคร่เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ฝ่ายหนึ่งเป็นมะเร็ง ภรรยา
เป็นมะเร็ง สามีก็กุ้มเหวความเอาใจใส่ ความรักลงไปทุกอย่าง นั่ง
จับมือกันจนกระทั่งหยุดหายใจ ก็ไม่เห็นยื้อยุดกันเอาไว้ได้ ไม่เห็น
ช่วยผ่อนคลายความเจ็บปวดได้ เพราะฉะนั้น สิ่งที่จะเป็นที่พึ่งถึง
ที่สุดก็คือพระธรรมอย่างเดียว ที่จะบอกใจเราว่าจะอยู่อย่างไรจึงจะ
ไม่เป็นทุกข์ แม้แต่ความเจ็บปวดก็ไม่เป็นทุกข์ คือ ไม่เป็นปัญหา
แก่ชีวิต แม้แต่สิ่งที่เป็นอุปสรรคแก่ชีวิตที่เกิดขึ้นก็ไม่เป็นปัญหาต่อ
ชีวิต พระธรรมเท่านั้นที่ท่านเปรียบให้เป็นแสงสว่างส่องทางเดิน
จึงเป็นความจริงอย่างนี้ เพราะฉะนั้น เมื่อมองดูไปในอนาคต ก็บอก
ตัวเองว่าไม่กลัว ก็หันมาดูปัจจุบัน แล้วปัจจุบันนี้ละ เราจะทำอะไร
ฉะนั้นชีวิตปัจจุบันจึงเป็นชีวิตที่สำคัญที่สุด ก็บอกตัวเองว่า ตอนนี้
ต้องหาที่ตั้งหลักเสียก่อน คือยังไม่ตัดสินใจผลุนผลันว่าจะทำอะไร
จะไปที่ไหน อย่างไร แต่ลองตั้งหลักใคร่ครวญ มองดูให้รอบ ๆ ด้วย
ความมีสติด้วยความไม่ประมาท ดูให้ถี่ถ้วนเสียก่อน แล้วจึงค่อย
ตัดสินใจ นั่นแหละที่ตั้งหลัก ตั้งหลักอยู่ แล้วผลที่สุด ก็มีเพื่อนอาวุโส
พาไปที่สวนโมกข์ บอกให้ลองไปศึกษาดูชีวิตที่สวนโมกข์นี้เคยอ่าน
หนังสือท่านอาจารย์ เคยฟังเทปท่านอาจารย์ ก็ลองไปศึกษาดู ไปให้
ท่านเป็นครูบาอาจารย์ จะเป็นอย่างไร ก็ไป ก็ไปเรียนท่านว่าจะมา
ลองดู ก็ไม่ได้ไปสพบปะมาท่านอาจารย์เลย แต่ใจจริงรู้สึกว่าจะ

ลองดู ลองดูอะไร คือลองดูว่าคำสอนที่ท่านอาจารย์นำมาสอน ซึ่งไม่ใช่คำสอนของท่านนะคะ ท่านไม่ได้ไปคิดประดิษฐ์คำสอนขึ้นมาเอง ท่านอาจารย์สวนโมกข์ ท่านอาจารย์พุทธทาสไม่ได้ผลิตคำสอนขึ้นมาเอง คือคำสอนของพระพุทธเจ้านั้นแหละ แต่ท่านนำมาใช้ศิลปะวิธีการสอนของท่านเอง ว่าสอนอย่างไรจึงทำให้คนเข้าใจง่าย คนโลก ๆ โดยเฉพาะปัญญาชนที่มีสติปัญญา เขาไม่เชื่ออะไรอย่างงมงาย เราจะพูดกับเขาอย่างไร เขาถึงจะเข้าใจธรรมะได้ง่ายขึ้น และก็นำไปปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวัน ที่เรียนท่านว่าจะไปลองคือไปลองว่าคำสอนของท่านเอามาใช้แล้วจะปฏิบัติได้ไหม ซึ่งคำสอนของท่านอาจารย์ก็ได้ไม่ได้แตกต่างจากคำสอนของหลวงพ่อก็เพราะว่าจุดหมายปลายทางของคำสอนของท่านอาจารย์ที่ยิ่งใหญ่ทั้งสองท่านก็คือ ให้อริจักกลดละความยึดมั่นถือมั่น ในความเป็นตัวตน คือลดละอัตตา ให้เห็นว่าชีวิตนี้ ทุกสิ่งนี้ เป็นอนัตตา ธรรมะทั้งปวงเป็นอนัตตา เพียงเท่านั้นเท่านั้น ถ้าเราพากเพียร ฝึกฝนอบรมใจเราก็จะค่อย ๆ ลดละความยึดมั่นถือมั่น ไปเองทีละน้อย ทีละน้อย เพียงแต่วิธีการสอนของท่านที่แตกต่างกัน แต่จุดหมายปลายทางไม่แตกต่างกัน เพราะฉะนั้น ความรู้การอบรมที่ได้รับจากหลวงพ่อก็มาต่อได้ ต่อได้อย่างเรียบร้อย แล้วก็เราก็พยายามจะอยู่กับปัจจุบันให้มากที่สุด

ที่ยกตัวอย่างให้ฟัง หรือเล่าให้ฟัง ก็เพียงแต่จะบอกว่า ที่ฟังอันสูงสุด

และที่ฟังที่แท้จริงของมนุษย์นั้น ไม่มีอะไรดี นอกจากพระธรรม แล้วก็ขอให้รู้เรื่องพระธรรมให้ถูกต้องก่อนนะคะ อย่าหลับตาเชื่อมั่น ให้ถือหลักกาลามสูตรเอาไว้ในใจเสมอ แม้จะได้ยินคำบอกเล่าจาก ดิฉัน ก็ยังไม่ต้องเชื่อ เอาไปใคร่ครวญดูด้วยใจของเราเอง แล้วก็มา ฝึกปฏิบัติ ดูด้วยใจของเราเอง ดูว่าผลมันจะเกิดขึ้นไหม ตามนั้น จริงไหม แต่อย่าหลอกหลวงตัวเองนะคะ ถ้าหากว่าหลอกหลวงตัวเอง ก็คือว่าคิดว่าปฏิบัติถูกต้องแล้ว แต่ความจริงไม่ได้ทำตามนั้น แล้วก็บอก ตัวเองว่า นี่ฉันปฏิบัติตามที่บอก คือการหลอกหลวงตัวเอง แล้วก็ยัง บิดพลิ้วหรือว่าทำให้คำสอนนั้นเพี้ยนไปอีกด้วย ถ้าหากว่ากระทำ อย่างนั้น ก็จะไม่เห็นผล แต่เราทำอย่างถูกต้อง ท่านจึงอุปมาธรรมะ ว่า เหมือนกับแสงสว่างส่องทางเดิน ที่บอกว่าเป็นประทีปของชีวิต เป็นประทีปจริง ๆ

นอกจากนี้ บางที่ท่านก็อุปมาธรรมะว่าเหมือนกับแผ่นดิน ธรรมะนั้น เหมือนกับแผ่นดิน คือความหนักแน่น มันคงเหมือนแผ่นดิน ท่าน ทั้งหลายก็รู้ เราเดินบนแผ่นดินทุกวัน ท่านสร้างถนนหนทางทั้งบน ดิน ทั้งเหนือดิน ทางด่วนทางอะไรต่ออะไร จนเรียกไม่ถูก กายกันไป กายกันมามากมายจนเวียนหัว ถ้าขับรถเดี๋ยวนี้ก็ไม่ไปไม่ถูก หลงทาง นั้นแหละ มากมายกายกอง ช้าง ม้า วัว ควาย สัตว์ใหญ่ สัตว์น้อย ตลอดจนกระทั่งรถที่แล่นบนพื้นดิน รถเล็ก ๆ ก็มี รถใหญ่ ก็มี จนถึง รถตีนตะขาบ รถใหญ่ ๆ โต ๆ แผ่นดินเคยร้องทุกข์ใหม่ แผ่นดินที่เรา

เหยียบย่ำ บางทีก็โกรธ ก็กระทืบมัน เคยร้องทุกข์ไหม เอาชี้หามามา โยนบนแผ่นดิน เอากองขยะไปโยนลง แผ่นดินร้องทุกข์ไหม แผ่นดินไม่เคยร้องทุกข์เลย ไม่เคยบอกเลยว่าฉันหนัก ฉันเหนื่อย ฉันเจ็บปวด ฉันเหม็น ฉันโกรธ แผ่นดินไม่เคยพูดเลย นี่ท่านจึงเปรียบธรรมชาติเหมือนแผ่นดิน คือ ธรรมะมีความหนักแน่นอย่างนี้ มีความหนักแน่นที่จะยืนอยู่ได้ด้วยความถูกต้อง ต้องเข้าใจคำว่า ถูกต้อง ยืนอยู่ได้ด้วยความถูกต้อง และความถูกต้องนั้นก็เกิดจากการทำหน้าที่อย่างถูกต้อง อย่างชนิดที่เรียกว่า ไม่ยึดมั่น ถือมั่น ไม่เห็นแก่ตัวเอง เช่นเดียวกัน ถ้าหากว่าผู้ใดจะเอาดอก กุหลาบมาโรย โปรมบนแผ่นดิน หรือว่าเอาทองคำมาโปรยโรยบน แผ่นดินหรือเราจะเดินบนแผ่นดินอย่างทะนุถนอม ค่อยๆ ย่อง กลัวแผ่นดินจะเจ็บ แผ่นดินจะไม่แสดงความชื่นชม แผ่นดินไม่บอก แหม ชอบใจนะ เดินอย่างเมตตากรุณา เดินอย่างผู้มีจิตใจที่เป็น ธรรม แผ่นดินก็ไม่บอก ไม่ชอบใจ ไม่ตื่นเต้น ไม่ลิงโลด แผ่นดินคงมี ความเป็นปกติอยู่ทุกอย่าง นี่คือความหมายของคำว่า ธรรมะอย่าง แท้จริง คือรักษาจิตนั้นให้มีความเป็นปกติ ไม่ตื่นเต้นไปกับโลกธรรม ฝ่ายที่เป็นอริฏฐารมณ์ คือฝ่ายที่พอใจ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ไม่ไป ตบอก เศร้าหมอง กับสิ่งที่ เป็นอริฏฐารมณ์ คือไม่พอใจ เสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา ทุกข์ เพราะมองเห็นแล้วว่ามันเป็นสิ่งเดียวกัน มันคือ “สิ่ง” ไม่มีการแยกเป็นฝ่ายบวก ฝ่ายลบ มันคือ “สิ่ง” สิ่งเดียวกัน เหมือนกันทั้งหมด มันคือที่เดียวกัน ใจชั่วมใจนี้ ใจดีก็ใจนี้ ที่สะอาด

ก็ที่นี่ ที่สกปรกก็ที่นี่ เหมือนกับหลังมือกับหน้ามือ ก็มือเดียวกัน ไม่มีอะไรแตกต่างจากนี้เลย

เพราะฉะนั้น ท่านจึงเปรียบธรรมะไว้หลายอย่าง นอกจากแสงสว่าง นอกจากแผ่นดิน บางที่ท่านก็เปรียบเหมือนกับยานพาหนะ ที่จะพาไปสู่ที่หมายอย่างปลอดภัยและสู่ที่หมายที่ถูกต้อง และยังมีอีกหลายอย่าง แต่รวมแล้ว ธรรมะ ก็คือเครื่องคุ้มครองชีวิตทุกแง่มุม ที่จะช่วยให้ชีวิตนี้รอดพ้นได้จากอันตราย คือความทุกข์นั้นเอง จะช่วยให้มนุษย์ บรรลุช่วงชีวิตสุดท้าย ได้อย่างถูกต้อง นั่นคือ ความมีชีวิตเย็น เป็นประโยชน์ ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

นอกจากนี้การเข้าใจธรรมะอย่างถูกต้อง ยังจะส่งเสริมให้มนุษย์ เกิดศรัทธาที่ถูกต้อง ศรัทธาคือความเชื่อ ฉันทศรัทธาในคนนั้น ฉันทศรัทธาในสิ่งนี้ ฉันทศรัทธาในหลักการอุดมการณ์ เพราะฉะนั้น ถ้าหากว่า เข้าใจธรรมะถูกต้องก็จะช่วยให้เกิดศรัทธาที่ถูกต้อง ศรัทธานี้สำคัญ พละ ๕ อินทรีย์ ๕ ซึ่งถือว่าเป็นธรรมะที่จะส่งเสริมการปฏิบัติ ให้ไปสู่ที่หมายได้รวดเร็วขึ้น ก็เริ่มต้นด้วยธรรมะที่ชื่อว่า “ศรัทธา” ต้องมีศรัทธาที่ถูกต้อง ศรัทธานั้นเราพูดได้ว่ามี ๒ อย่าง อย่างหนึ่งคือ ศรัทธาอย่างไสยศาสตร์ อีกอย่างหนึ่งคือ ศรัทธาอย่างพุทธศาสตร์ ถ้าหากว่า เข้าใจธรรมะไม่ถูกต้อง เข้าใจธรรมะเอาตามความคาดคะเนนึกคิดของตัวเอง ก็จะไปอยู่ในศรัทธาที่เป็น

ไสยศาสตร์ ไสยะ คือหลัก หมายถึง เวลา ศาสตร์ของคนหลักก็คือ คนเวลา ไม่ใช่สติปัญญา ทำอะไรก็ได้ตามมงาย ตามเขาไป เชื่อเขาไป ใครจะจูงจุมูกไปทางไหนก็ไปหมด ไสยศาสตร์หมายถึงศรัทธา ของพาลชนนั่นเอง คือของคนปัญญาอ่อนนั่นแหละ ของคนที่ไม่มี ความรู้สึกนึกคิดโดยสติปัญญาของตัวเอง ทำบุญอย่างไสยศาสตร์ ก็คือทำบุญด้วยความยึดมั่นถือมั่น ด้วยความหวังว่าจะได้อะไรมา ตอบแทน อย่างที่ว่าต้องทำเท่านี้ จะเป็นจำนวนเงินพัน หรือเงินหมื่น หรือเงินแสน แล้วก็บอกเอาไว้ว่าถ้าทำพันจะได้บ้านหลังเท่านั้น ถ้าทำแสน ทำล้านจะได้เป็นปราสาท มีนางฟ้าเทพธิดาคอยอยู่ จะมี เครื่องอำนวยความสะดวกที่เป็นทิพย์ทุกอย่างคอยอยู่ บางทีก็มีการ ซื้อตัวผอนส่ง เพื่อที่จะไปได้สวรรค์ บรรดาผู้ที่ถือโอกาสที่จะเอา เปรียบคนที่เขลา ก็สั่งสอนด้วยคำสอนที่ไม่ถูกต้อง แล้วคนเหล่านั้น ก็หลงเชื่อ จนหมดสิ้นเนื้อประดาตัว แล้วก็หวังสวรรค์ สวรรค์อยู่ไหน มองขึ้นไปบนฟ้า บนฟ้ามีอะไร นักวิทยาศาสตร์บอกได้ว่า ไม่มีอะไร บนฟ้า นอกจากสิ่งที่เป็นไปตามธรรมชาติ เพราะฉะนั้น ไสยศาสตร์ คือศาสตร์ของคนหลักหรือศาสตร์ของคนเขลา นั่นก็คือหมายถึงการ เชื่อสิ่งที่อยู่ข้างนอก คอยแต่ฟังสิ่งที่อยู่ข้างนอก เช่น ฟังเครื่องราง ของขลัง ฟังคำทำนายทายทักของหมอดู หมอดูว่าอย่างนั้น จะต้อง เป็นอย่างนั้น มองไม่เห็นอิทัปปัจจยตา ว่ามันต้องอาศัยกันแล้ว เกิดขึ้น อย่างที่ว่าเขาดูว่าจะตาย คนหนึ่งดูหมอดูว่าจะตาย แล้วก็ไม่ได้ ตาย อีกคนหมอดูว่าไม่ตายจะอายุยืน แล้วก็กลับตาย ขอได้โปรดกลับ

ไปดูเหตุปัจจัยว่า เหตุปัจจัยอะไรที่คนนั้นตาย เหตุปัจจัยอะไรที่คนนั้นยังไม่ตาย โปรดกลับไปดูเหตุปัจจัย ดิฉันเคยประสบแล้วเรื่องของหมอดูไม่ใช่กับตัวเอง กับเพื่อน ตอนที่เรียนมัธยม ๘ มีเพื่อนหลายคน แต่มีอยู่ ๒ คน คนหนึ่งชี้แจงไม่ยากดูหนังสือเลย เอาแต่เป็นดารา อีกคนหนึ่งขยัน แต่ว่าเรียนหนังสือไม่ค่อยจะดีเท่าไร เผิดอยู่ ๒ คนไปดูหมอดูด้วยกัน หมอก็บอกว่าคนชี้แจงจะสอบได้ คนที่ขยันจะสอบตก หมอก็ไม่รู้หรือกว่าคนไหนชี้แจง คนไหนขยัน แล้วก็สองคนกลับมาเล่าให้ฟัง แต่เฝ้าคนที่หมอดูดูว่าจะตกนี้เขาไม่เสียกำลังใจ คือหมอดูบอกว่าเขาจะตก เขายังมุ่งมั่น ท่องหนังสือพยายามที่จะจดจำที่ครูสอนให้ได้ ส่วนอีกคนก็ทะนง หมอดูว่าฉันสอบได้ เพราะฉะนั้นไม่ต้องดูหรือหนังสือ ผลก็คือตก แล้วคนที่หมอบอกว่าจะตกนั้นจะสอบได้ เห็นไหมคะ ตามอิตัปปัจจยตา ประกอบเหตุปัจจัยอย่างไร ผลอย่างนั้น ดิฉันก็เคยดูหมอดูเหมือนกัน สมัยก่อนโน้น แต่ว่าเมื่อดูหมอดูแล้วถ้าจะให้เกิดประโยชน์ เราควรจะต้องนึกว่าหมอดูดูว่าดีไม่ต้องไปหวังหรือ อย่าไปคอย ไม่ต้องไปตั้งตาคอยว่าเมื่อไรที่หมอบอกว่าดีนั้นจะเกิดขึ้น แต่ถ้าดีเกิดขึ้นเมื่อไรก็พอใจเมื่อนั้น เป็นสุขเมื่อนั้น พอใจเมื่อนั้น ไม่ต้องไปคอย ไม่ต้องไปหวัง แต่ถ้าหมอบอกอะไรว่าไม่ดี นั้นแหละ จงระมัดระวัง ถ้าดูอย่างนี้ก็เรียกว่ายังใช้สติปัญญาในการดูหมอดู เพราะเมื่อระมัดระวังที่เขาบอกว่าจะไม่ดี เราก็ต้องระมัดระวังที่จะทำเหตุปัจจัยให้ถูกต้อง เพื่อว่าผลจะได้ไม่เป็นอย่างที่หมอบอกว่าไม่ดี ใช่ไหมคะ

นี่คือการใช้สติปัญญา

เพราะฉะนั้น ไสยศาสตร์นี่จึงยึดมั่นหมด อะไรข้างนอกเอาหมด เขาบอกว่าต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ก็นับถือ เครื่องรางของขลัง ต้นไม้ ภูเขา ตลอดจนกระทั่งบุคคล ครูบาอาจารย์องค์นั้นศักดิ์สิทธิ์ พระพุทธรูปนั้นศักดิ์สิทธิ์ก็นับถือ แต่ที่จริงแม้แต่พระพุทธรูปที่ถือว่าศักดิ์สิทธิ์ยังถูกขโมยใช้ไหมคะ ยังถูกตัดเศียร เห็นไหมคะ ฉะนั้น ความศักดิ์สิทธิ์ไม่ได้อยู่ที่องค์พระ ความศักดิ์สิทธิ์อยู่ที่พระธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่จริงนั้น พระพุทธรูปไม่ว่าองค์ใดทั้งสิ้น เคยสังเกตไหมคะ เมื่อเข้าไปกราบไปไหว้ในขณะที่ใจเป็นทุกข์ บางคนน้ำตาไหลไปกราบ หลวงพ่อช่วยลูกด้วย หลวงพ่อช่วยลูกด้วย ท่านเอ่ยปากไหมว่าจะช่วย แล้วพระพักตร์ของหลวงพ่อก็พระพุทธรูปท่านเปลี่ยนแปลงไหม สลดไหม สงสารไหม เห็นใจไหม ก็ไม่เคยอย่างไรก็อย่างนั้น แล้วก็ถ้าวันไหนโชคดีปรีดา ชื่อพวงมาลัย หัวหมูเปิด ไก่ไปถวาย แหม หลวงพ่อ ลูกถูกสามตัว ไม่เคยถูกเลย เลยชื่อของมาถวายหลวงพ่อก่อน ท่านบอกไหม พระพักตร์ของท่านเปลี่ยนแปลงไหม แสดงความยินดีไหม ก็ไม่ เพราะฉะนั้นจะไปกราบไหว้ด้วยน้ำตา พระพักตร์ท่านก็ยิ้มยิ้มด้วยความเมตตา กรุณา ด้วยธรรมะเสมอเหมือนกันหมด จะไปกราบไหว้ด้วยเสียงหัวเราะ ด้วยความยิ้มแย้มแจ่มใส พระพักตร์คงยิ้มยิ้มอย่างธรรมดา ไม่มีเปลี่ยนแปลง เพราะฉะนั้น ถ้าไปกราบพระพุทธรูปอย่างยึดมั่น

ถ้อมัน นั่นคือไสยศาสตร์ ไปอ่อนวอนร้องขอ คือไสยศาสตร์ ถ้าไม่
กระทำการให้ถูกต้อง คือไม่ประกอบเหตุปัจจัยให้ถูกต้อง ผลก็ย่อม
ไม่ถูกต้อง ที่นี้มนุษย์เราส่วนมากมีสัญชาตญาณชอบฟังคนอื่น ชอบ
ฟังสิ่งข้างนอก เพราะเหตุว่าความอ่อนแอเป็นสัญชาตญาณของ
มนุษย์ ไม่ว่ามนุษย์คนนั้นจะเป็นทหารแกร่งกล้า หรือเป็นคนกล้า
หาญเพียงใดก็ตาม แต่ในจิตส่วนลึกยังอดไม่ได้ที่อยากจะได้กำลังใจ
จากข้างนอก เพราะฉะนั้นผู้ที่ฉลาดแกมโกงจึงถือโอกาสเก็บเกี่ยว
เอาผู้ที่อ่อนแอมาเป็นเหยื่อ นี่ก็คือศรัทธาอย่างไสยศาสตร์ แล้วก็
ทำให้ชีวิตนั้นเสียเวลา เสียพลัง เสียทรัพย์สิน เงินทอง เสียอะไรอีก
ตั้งมากมาย ไม่ต้องจาระโน นี่ก็คือศรัทธาอย่างไสยศาสตร์ ยิ่งผู้ที่เป็น
ศาสนิกชนหรือเป็นชาวพุทธ เป็นลูกศิษย์ของพระพุทธเจ้าที่แท้จริง
จึงควรที่จะต้องแก้ไขปรับเปลี่ยนศรัทธาให้เป็นศรัทธาอย่างพุทธ-
ศาสตร์ คือเป็นศรัทธาที่ใช้สติปัญญาด้วยความเข้าใจธรรมะอย่าง
ถูกต้อง ที่รู้แล้วว่าผลดีเกิดจากการกระทำที่ถูกต้องแห่งการกระทำ
นั่นเอง ผลไม่ดีก็เกิดจากการกระทำที่ไม่ถูกต้องแห่งการกระทำนั้น
เอง มันไม่มีอื่น

การรู้ธรรมะ การเข้าใจธรรมะที่ถูกต้อง จะทำให้เกิดศรัทธาที่ถูกต้อง
และทางดำเนินของชีวิตในทางธรรมก็จะเป็นชีวิตที่ถูกต้อง คือหมาย
ความว่ารอดพ้นจากตัณหา รอดพ้นจากความทุกข์ ซึ่งศรัทธาที่เป็น
พุทธศาสน์นี้ย่อมจะต้องมีกาลามสูตรเป็นหลัก เป็นหลักใจอยู่เสมอ

เตือนใจอยู่เสมอ ถ้าสงสัยก็โปรดกลับไปอ่านกาลามสูตรอีก ใคร
ครวญให้ชัดเจนว่ากาลามสูตรนั้นคืออย่างไร คือเชื่อเมื่อได้ทดลอง
ปฏิบัติด้วยใจของตนเองแล้ว จึงเชื่อ จึงตัดสินใจว่าถูกหรือผิด ใช้ได้
หรือไม่ได้

ฉะนั้น นี่ก็เป็นสิ่งที่เราได้พูดกันถึงเรื่องของ “ธรรมะ” ว่ามีอยู่ ๒
ระดับ ช่วยส่งเสริมให้เกิดศรัทธาได้ด้วย แล้วก็ศรัทธาที่ต้อง
ได้ด้วย นอกจากนั้นเรายังบอกได้อีกว่า “ธรรมะ” มีอยู่ ๒ ระดับ
ระดับหนึ่งที่เราประพฤติปฏิบัติกัน สอนกันอยู่ที่บ้าน หรือว่าสอนกัน
อยู่ที่โรงเรียนในสถาบันการศึกษา คือในระดับของศีลธรรมที่เรา
เรียกกันว่าชั่วโม่งศีลธรรม นี่เป็นระดับเบื้องต้น “ศีลธรรม” แปลว่า
“ภาวะแห่งความปกติ” หรือ “ธรรมะ” ที่ทำความปกติให้เกิดขึ้น
ความปกตินี้ คือความปกติที่เรามองเห็นกันได้ เป็นอาการภาย
นอก คือการปกติของวาจา การปกติของกาย นั่นคือมีวาจาที่ปกติ
ที่ไม่ก้าวร้าว วาจาที่ไม่เบียดเบียนคนอื่น กล่าวโดยสรุปว่าวาจาที่ไม่
เบียดเบียนคนอื่น ไม่เบียดเบียนด้วยการก้าวร้าว การส่อเสียด ยุยง
หรือผรุสวาท หยาบคาย ไม่น่าฟัง หรือแม้แต่สรรเสริญเยินยออย่าง
ผิดความจริง แบบสอพลอประจบประแจง ก็เป็นวาจาที่เบียดเบียน
อีกเหมือนกัน ฉะนั้นวาจาที่ปกติคือวาจาที่ไม่เบียดเบียนด้วยประการ
ทั้งปวง การกระทำที่ปกติก็คือการกระทำที่ไม่กระดเกรี้ยว ไม่ตึงตัง
ไม่กระทบกระทั่งผู้อื่น ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ถ้าหากว่าบุคคลใดมี

ความปกติเช่นนี้ ทั้งกาย ทั้งวาจา นั่นก็คือผู้ที่มีศีลธรรม แล้วเราก็ก
ยกย่องว่าเป็นคนดี ใช่ไหมคะ นี่คือระดับศีลธรรม ที่เราสอนกันอยู่
ในบ้าน ในโรงเรียน ดิฉันเองก็ได้รับการสอนให้เป็นคนดี แล้วก็
พยายามจะเป็นคนดี ยึดมั่นในความดี พยายามทำบุญ ทำทาน รับผิดชอบต่อ
สังคม เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ตามกำลัง แต่ทว่าคนดียังร้องไห้ไหม
ยังร้องไห้ ยังเสียใจ ยังเศร้าหมอง ยังหดหู่ เป็นทุกข์ คนดีนี้แหละ
ร้องไห้มากกว่าคนชั่ว จริงไหมคะ ผู้ชายถึงไม่ร้องออกมาเป็นน้ำตา
แต่ก็ร้องไห้รินอยู่ข้างใน ร้องมากกว่าผู้ที่ได้ชื่อว่า เป็นคนชั่ว คนดี
เวลาเจ็บปวด ก็เจ็บปวดมากกว่าคนชั่ว เพราะอะไร เพราะคนดีมักจะ
กระทำแต่สิ่งที่ดีกว่าดี แต่แล้วทำไมคนดีต้องร้องไห้ ทำไมคนดี
ต้องเจ็บปวด ในเมื่อทำความดีแล้วทำไมไม่เบิกบานกับความดีที่ได้
ทำ เคยนึกไหมคะ เพราะอะไร นั่นก็คือ คนดีไม่ว่าจะดีแค่ไหนก็ตาม
แต่ยังกระทำความดีด้วยความหวัง ใช่หรือเปล่า ด้วยความหวัง
ด้วยความยึดมั่นถือมั่นว่า ถ้าฉันทำดี แล้วก็ต้องได้รับความดีตอบ
แทนสิ แล้วความดีที่หวังจะได้รับนี้ อาจจะเป็นรูปธรรมบ้าง เป็นวัตถุ
บ้าง เป็นตำแหน่งการงาน เลื่อน ๒ ชั้นบ้าง หรือบางทีก็เป็นนามธรรม
ได้ความรัก ได้ความนิยม ยกย่อง ได้ความมีชื่อเสียง หน้าตาตามมา
บ้าง เป็นต้น เพราะฉะนั้น คนดีก็ยังทำดีด้วยความหวัง ยังอยากได้
อะไรตอบแทน คนทำดีหรือคนดีไม่รู้หรือว่าการกระทำอย่างนี้คือ
การตีมหาพิชฆาตตัวเอง เอายาพิษใส่ไปในใจตัวเอง ให้ใจเราต้อง
เจ็บปวด ให้เป็นทุกข์ เพราะยึดมั่นถือมั่น เรียกว่าเป็นการทำความดี

อย่างมีตัวมีตน ไซ้ไหมคะ มีตัวผู้กระทำ ฉันเป็นคนทำแล้วคนอื่นมา
 แย่งเอาหน้าตาไปหมด ๒ ชั้นนี้ควรจะเป็นของฉัน ดุชิ นั้นแหละ
 นั่งอยู่เฉยๆ ก็เอาไปเลยเฉยๆ เห็นไหมคะ เพราะยึดมั่นถือมั่น
 เมื่อใดที่เป็นคนดี มันเจ็บปวดมาก มันร้องไห้หนัก เพราะไม่กล้าไป
 อะอะตึงตึง กลัวเขาจะว่าไม่ดี เห็นไหมคะ ซ่อนไปอีก แอบร้องไห้
 คนเดียว เจ็บปวดคนเดียว ซอกซ้าคนเดียว แล้วก็ทับถมกันมากเข้า
 มากเข้า ผลที่สุด คนดีนั้นแหละเป็นบ้า เป็นคนบ้า เพราะไม่สามารถ
 ที่จะเก็บกดเอาไว้ได้ วันหนึ่งมันก็ระเบิดออกมา เพราะมันขาดสติ
 ขาดสัมปชัญญะ ขาดปัญญา ที่จะแก้ไข ควบคุมจิตของตนเองก็เลย
 กลายเป็นโรคประสาท เลยกลายเป็นคนบ้า เพราะฉะนั้นคนดีหรือ
 ความดีที่กระทำในระดับศีลธรรม มันดี ไม่ใช่ไม่ดี สังคมต้องการ
 ศีลธรรม สังคมต้องการสมาชิกของสังคมที่เป็นคนดี แต่ถ้าเพียง
 อยู่ในระดับศีลธรรม คนดีก็ยิ่งต้องร้องระงมด้วยความทุกข์ มีปัญหา
 อยู่ตลอดเวลา เพราะฉะนั้น เมื่อคนดีคนใดได้ผจญกับความทุกข์ที่
 เกิดจากการทำความดีเพราะความหวังของตัวเองจนเหลือที่จะทนทาน
 วันหนึ่งก็ตื่นขึ้นมาว่า เอ๊ะ มันจะมีอะไรดีกว่านี้อีกไหม แทนที่จะเสีย
 ศรัทธา คือเสียศรัทธาว่าไม่เอาหรอก ทำชีวิตกว่าเพราะทำดีก็ไม่เห็น
 จะได้อะไร แทนที่จะเสียศรัทธา เพราะเสียอย่างนั้นกลายเป็น
 มิจฉาทิฐิทัณฑ์ แต่ถ้าตื่นขึ้นมาแล้วก็ นึกว่ามีอะไรดีกว่านี้อีกไหมที่ทำ
 ดีแล้วจะเป็นสุขกับความดี นั้นแหละ จะแสวงหาสิ่งที่เรียกว่าธรรมะ
 ธรรมะจะมีคุณค่าขึ้นมาในความรู้สึก ถ้ามิฉะนั้นก็เป็นคนดีอย่าง

โลก ๆ คือแค่เอื้อเพื่อ เจื้อจาน ทำบุญทำทาน ไปตามเรื่อง แต่ในขณะที่เดียวกัน คนดีก็ยังมีโลก จริงไหมคะ ยิ่งโกรธ ยิ่งหลง ยิ่งอิจฉาริษยา มากบ้าง น้อยบ้าง แสดงออกมาบ้าง ไม่แสดงออกมาบ้าง แล้วคนดีก็ ถูกก่อกวนด้วยสิ่งเหล่านี้อยู่ตลอดเวลา จนกระทั่งวันหนึ่ง ไม่เอาแล้ว ความดีเพียงอย่างนี้มันไม่ช่วยเลย ก็เลยแสวงหาว่ามีอะไรยิ่งกว่านี้อีก นั่นแหละจะนึกถึงสิ่งที่เรียกว่า ปรมัตถธรรม

ปรมัตถธรรม คือธรรมะอันสูง สูงยิ่ง สูงกว่าระดับของศีลธรรม กล่าวโดยสรุปคือหมายถึง “ธรรมะที่สอนให้รู้จักเรื่องของอนัตตา สอนให้รู้เรื่องของอิทัปปัจจยตา” คือการรู้จักทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ อย่างถูกต้อง โดยไม่มีตัวตนเข้าไปยึดมั่นถือมั่น อย่างที่เราพูดกันอยู่ แล้วก็พูดต่อไป เมื่อรู้จักทำอย่างนี้ขึ้น คนดีก็จะได้สำนึกว่า อ้อ มันไม่มีคนดี ไม่มีคนชั่ว มันมีแต่การกระทำที่ถูกต้องเพื่อประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นแก่ตนเองคือตนเองไม่เป็นทุกข์ แก่เพื่อนมนุษย์ที่จะได้รับ ประโยชน์ มีความเอื้อเพื่อเกื้อกูลกันต่อไป เมื่อมีปรมัตถธรรม เข้ามาเป็นรากฐานในใจเมื่อใด ผู้ที่ทำความดีก็จะรู้จักว่าทำความดี เพื่อความดี แล้วก็ไม่ได้ยึดมั่นในความดีนั้น และการกระทำที่อยากจะทำความดี เพื่อประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นก็จะมันคงยิ่งขึ้น มีพลังที่จะ กระทำยิ่งขึ้นจะสามารถนำความรู้ นำประสบการณ์ที่ได้เล่าเรียน ศึกษาทำให้เกิดประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์และตนเองยิ่งขึ้น

ฉะนั้น ถ้ารู้ธรรมะอย่างถูกต้อง ปริยัติธรรมจะนำมาสู่ปฏิบัติธรรม จนกระทั่งเกิดปฏิเวธธรรม เพราะรู้แล้วว่า ธรรมะนั้นมี ๒ ระดับ คือระดับของศีลธรรม ดีแต่ไม่เพียงพอ เมื่อถึงระดับของปรมัตถ-ธรรมเมื่อใด เราจะอยู่ร่วมกันได้ อย่างร่มเย็นเป็นสุขทั้งที่บ้านที่ทำงาน ในสังคม ในประเทศชาติ ตลอดจนในโลกด้วย คงเคยได้ยินเรื่องการประชุมสันติภาพ PEACE TALK, SUMMIT TALK เกี่ยวกับ PEACE ไม่รู้จักครั้ง ไซ้ไหมคะ ผู้นำประเทศมหาอำนาจ ศึกษากัน ทำอย่างไรถึงจะสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในโลกได้ แต่ก่อนก็มี UN, UNITED NATIONS เดียวนี้ก็ยังมียูเอ็น สันติภาพเกิดไหม ไม่เกิด เพราะคนที่ไม่พูดเรื่องสันติภาพนะ ในใจยังเต็มไปด้วยตัณหา เต็มไปด้วยความโลภ โกรธ หลง เต็มไปด้วยอุปาทาน ความยึดมั่น ถือมั่น จะเอาให้ได้ยังไงเรา ตัวเรา แล้วสันติภาพจะเกิดขึ้นได้อย่างไร สันติภาพจะเกิดขึ้นได้ ต้องเกิดขึ้นในใจของมนุษย์ก่อน แล้วจึงค่อยแผ่แผ่สันติภาพนั้น ต่อเพื่อนมนุษย์ แล้วโลกเราจึงจะอยู่ด้วยกันด้วยสันติภาพที่แท้จริง นี่คือคุณค่าของธรรมะอันสูงสุด ประมาณมิได้ และเป็นสิ่งที่อยู่ล้อมรอบตัวเรา อยู่กับเรา ในเรา นี้เอง ไม่ได้อยู่ที่อื่น เพราะฉะนั้น ไม่ต้องไปแสวงหาธรรมะที่ไหนหาที่ตัวเรา หาที่ธรรมชาติล้อมรอบตัวเรา แม้แต่ที่ทำงานที่แสนจะใช้ไม่ได้ ทุเรศ ไม่รู้อยู่กันได้อย่างไร แต่เราก็ออยู่กันเขา นั่นแหละ ดูธรรมะตรงนั้นให้มาก ๆ มองให้เห็นว่ามันเกิดขึ้นตามเหตุตามปัจจัย จะแก้ไขได้อย่างไร ถ้าเรามองชีวิตรอบตัวเราอย่างนี้ นั่นก็คือการ

ชิมซาบในธรรมะ นำเอาธรรมะไหลหลั่งเข้ามาสู่ใจให้ยิ่งขึ้น ยิ่งขึ้น แล้วจิตนี้ก็มีสันติสุข คือมีความสงบ แล้วก็สามารถนำสันติสุขนั้น ออกสู่เพื่อนมนุษย์ แล้วนี่คือพระประสงค์ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มิได้ทรงปรารถนาให้ทุกคนมาบวช ไม่ชักชวน ไม่เรียกร้องใคร แต่แนะนำ ถ้าอยากอยู่สงบอย่างแท้จริง ทำอย่างนี้ ทำอย่างนี้ ทำให้ถูกต้อง ให้รู้ทั้งปริยัติธรรม นำมาปฏิบัติธรรมแล้วจะ เห็นปฏิเวธธรรมด้วยใจของตัวเอง

❁ ธรรมสวัสดีค่ะ ❁

ธรรม

ผู้มีธรรม คือ ผู้สามารถทำหน้าที่ได้อย่างถูกต้อง
และต้องขยายคำว่า “ถูกต้อง” ว่า
เพื่อประโยชน์ที่เกิดขึ้น
ประโยชน์แก่งาน ประโยชน์แก่ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย
และโดยเฉพาะผู้ที่กระทำหน้าที่นั่นเอง
ไม่มีความทุกข์ ไม่มีปัญหา